

สถานะภาพความรู้เกี่ยวกับการลดความเหลื่อมล้ำคนจนเมือง

เขตเศรษฐกิจพิเศษ¹

State of knowledge about reducing inequality for Urban Poor in Special Economic Zone

สักรินทร์ แซ่กู๋

Sakkarin Sapu

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์

Faculty Architecture, Urban Design and Creative Arts

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Maharakham University

บทคัดย่อ

แนวคิดการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทย เป็นแนวคิดที่เกิดจากการขับเคลื่อนในการพัฒนาเชิงนโยบายไปสู่การกำหนดพื้นที่เมืองชายแดน ในความเป็นจริงแล้วความมุ่งหมายของการพัฒนาดังกล่าวคือความต้องการลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจในพื้นที่ชายแดน แต่ในทางปฏิบัติแล้วกลับพบว่าแนวคิดดังกล่าวกลับก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำในรูปแบบใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อกลุ่มคนจนเมืองในพื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการทบทวนกรอบของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อปริทัศน์สถานะภาพองค์ความรู้ในเรื่องดังกล่าว อันจะนำไปสู่การสร้างกรอบแนวคิดที่สำคัญทั้งที่มีต่อความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปของคนจนเมืองและความเหลื่อมล้ำ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

¹ บทความนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ภายใต้ชุดโครงการวิจัยความเหลื่อมล้ำและคนจนเมืองงบประมาณประจำปี 2559 เรื่อง สถานภาพทางความรู้ลดความเหลื่อมล้ำคนจนในเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยเป็นการวิจัยต่อเนื่องระยะเวลา 2 ปี ทั้งนี้เนื้อในส่วนของบทความฉบับนี้เป็นงานวิจัยในปีแรก ต่อมาได้มีการต่อยอดไปสู่การวิจัยเรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจากฐานต้นทุนของกลุ่มคนจนเมืองในเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ (2560)

ครั้งนี้มี 3 ข้อคือ (1) รวบรวมและสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความเหลื่อมล้ำในเมืองเศรษฐกิจพิเศษ (2) ค้นหาคำถามวิจัยจากช่องว่างของการวิจัยที่ผ่านมา (3) พัฒนาโจทย์ความรู้ในรูปแบบการมีส่วนร่วมของหลากหลายกลุ่มคนบนฐานผลการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกิดขึ้น ระเบียบวิธีการวิจัยมี 2 วิธีคือ (1) การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการรวบรวมเนื้อหาหลักใน 3 ประเด็นคือ การนิยามความหมายของคนจนเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของการพัฒนาเมือง ความหมายของความเหลื่อมล้ำของคนจนเมือง และพัฒนาการของพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ (2) การจัดกระบวนการวางแผนเชิงปฏิสัมพันธ์ (Interactive Planning) (สักรินทร์ แซ่กู๋, 2553) โดยมีขั้นตอนที่ผสมผสาน 4 วิธีการสื่อสารคือ การสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน การปรึกษาหารือ การวางแผนร่วมกัน และการสร้างฉันทมติร่วมกัน โดยในขั้นตอนนี้ในการวิจัยจะให้น้ำหนักใน 2 วิธีแรกคือ การสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน การปรึกษาหารือ สำหรับผลการศึกษาที่ได้พบว่า การพัฒนาโจทย์การลดความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นต่อกลุ่มคนจนเมืองในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษจะเป็นโครงสร้างที่กดทับลงบนฐานทุน 4 ประการคือ ทุนทางสังคมวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางการเมือง ทุนทางเศรษฐกิจต่อไป

คำสำคัญ : ความเหลื่อมล้ำ, คนจนเมือง, เขตเศรษฐกิจพิเศษ, การพัฒนาเมือง, ทุน

Abstracts

The concept of special economic zone development in Thailand has been driven by policy development towards determining border town areas. In fact, the aim of development is to reduce economic inequality in border areas. Practically, it was found that such ideas created a new form of inequality, especially for poor people in the border city. This study aims to review the related former research framework in order to reconceptualize and reframe the status of knowledge in terms of inequality and urban poor, particularly in the special economic cities. The objectives of this research are 3 items which are (1) collecting and synthesizing knowledge related to inequality in special economic cities (2) searching for research questions from former research gaps (3) developing the knowledge question based on the participation of various groups. The research methods which are (1) reviewing relevant literature based on 3 main issues; the definition of the meaning of the poor according to the context of urban development, the meaning of the inequality for the urban poor, and evaluation of special economic zone. (2) Interactive planning (Sapu, 2010) that integrates 4 communicative action models; social learning, deliberative planning, collaborative planning, and consensus-building. For this article, the method focuses on two first methods (social learning and deliberative planning). The results of the study found that the inequality of urban poor in the special economic zone has been a structure that suppressed based on four capitals, namely social and cultural capital, natural capital, political capital, and economic capital.

Keywords: inequality, urban poor, special economic zones, urban development, capital

ความสำคัญของปัญหา

กรอบแนวคิดเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศไทยได้รับการผลักดันจากธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) ภายใต้กลยุทธ์การส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากระเบียงเศรษฐกิจ (Economic Corridors) โดยธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย หรือ ADB ให้การสนับสนุนและความช่วยเหลือทางการเงินเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นโดยมุ่งเป้าไปที่การเชื่อมโยงเขตเศรษฐกิจพิเศษไปยังท่าเรือ จุดกระจายสินค้า และตลาดปลายทาง ต่อมาการขับเคลื่อนในระดับประเทศได้เริ่มต้นจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้ริเริ่มแผนการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยมุ่งเป้าไปที่พื้นที่การค้าชายแดนในปี พ.ศ. 2546 และผลักดันให้เกิดระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีในปี พ.ศ. 2556 เพื่อกำหนดนโยบายและการผลักดันการพัฒนา (สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา, 2557)

ต่อมารัฐบาลไทยได้มีประกาศคณะกรรมการนโยบายพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษที่ 1/2558 เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2558 ได้ประกาศเขตเศรษฐกิจพิเศษไว้ 5 พื้นที่คือ เขตเศรษฐกิจพิเศษตาก เขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหาร เขตเศรษฐกิจพิเศษสระแก้ว เขตเศรษฐกิจพิเศษสงขลา เขตเศรษฐกิจพิเศษตราด (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2558) โดยกำหนดกิจกรรมเป้าหมายในเขตเศรษฐกิจพิเศษ 13 กลุ่มกิจกรรมได้แก่ (1) อุตสาหกรรมเกษตร ประมง และกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง (2) เซรามิกส์ (3) อุตสาหกรรมสิ่งทอ เครื่องนุ่งห่ม และเครื่องหนัง (4) อุตสาหกรรมผลิตเครื่องเรือน (5) อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ (6) การผลิตเครื่องมือแพทย์ (7) อุตสาหกรรมยานยนต์ เครื่องจักรและชิ้นส่วน (8) อุตสาหกรรมเครื่องไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ (9) การผลิตพลาสติก (10) การผลิตยา (11) กิจการโลจิสติกส์ (12) นิคมและเขตอุตสาหกรรม (13) กิจการเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยว เพื่อนำไปสู่การผลักดันเชิงนโยบายที่ชัดเจนในพื้นที่เมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่ต่าง ๆ

แม้ว่าการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดโอกาสอย่างมากมายในการพัฒนาทางการค้า การลงทุน รวมถึงก่อให้เกิดการขับเคลื่อนในระดับมหภาคของการผลิต การแลกเปลี่ยนทรัพยากร การหมุนเวียนแรงงาน แต่กระนั้นก็ตามกลับดูเหมือนว่าแนวคิดการพัฒนาดังกล่าวเป็นการริเริ่มจากระดับ

นโยบายและยุทธศาสตร์ในภาพกว้างระดับชาติและประชาคมเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้ การขับเคลื่อนภาคประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนจนในเมืองอาจมีบทบาทและ การเข้าถึงอำนาจในการตัดสินใจในการพัฒนาดังกล่าวได้น้อยมาก สถาบันวิจัยระบบ สาธารณสุข (2548) ได้นำเสนอคู่มือประชาชนเพื่อเรียนรู้นโยบายสาธารณะ โดยนำเสนอ ประเด็นของการพัฒนาในเขตเศรษฐกิจพิเศษที่อาจมีผลกระทบต่อสังคมและคนจน เมือง-ชนบทดังนี้ (1) การละเมิดสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ² (2) ความขัดแย้งในการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างชุมชนกับเขตเศรษฐกิจพิเศษ (3) การทำลาย ระบบเศรษฐกิจชุมชนและวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น (4) การกระจายรายได้ที่ไม่ เท่าเทียมกัน (5) ก่อให้เกิดปัญหาการจ้างงาน การว่างงาน และกลายเป็นคนขาย ขอบ และ (6) เกิดความเหลื่อมล้ำด้านสวัสดิการและการเข้าถึงสิทธิของการบริการ พื้นฐาน ซึ่งเห็นได้ว่ามีนักวิชาการและรายงานส่วนหนึ่งได้นำเสนอภาพสองด้าน ของการพัฒนาของเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศไทย

บทความเรื่อง สถานภาพความรู้เกี่ยวกับการลดความเหลื่อมล้ำคนจนเมือง เขตเศรษฐกิจพิเศษ มีเป้าหมายในการทบทวนสถานการณ์ทางองค์ความรู้เพื่อก่อให้เกิด กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ขององค์กรคนจนในเมืองที่สามารถจัดการกับ ความเหลื่อมล้ำที่คาดว่าจะเกิดขึ้นได้หลังจากการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษโดยอาศัย กระบวนการแบบชุมชน ท้องถิ่น และเครือข่าย เป็นกลไกการขับเคลื่อนสำคัญ ในการนำเสนอในเชิงนโยบายที่เพื่อสร้างพื้นที่หรือกลไกการเชื่อมต่อกระบวนการ ชุมชนท้องถิ่นเหล่านั้นกับกลไกในภาพใหญ่ของการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ

² อ้างอิงตามรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2550 ที่มีการระบุ “สิทธิชุมชน” ไว้ในเนื้อหา ของรัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับดังกล่าว แต่ในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2560 ไม่ได้ระบุเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับ สิทธิชุมชนไว้ในรัฐธรรมนูญ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. รวบรวมและสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความเหลื่อมล้ำในเมืองเศรษฐกิจพิเศษ
2. ค้นหาคำถามวิจัยจากช่องว่างของการวิจัยที่ผ่านมา
3. พัฒนาโจทย์ความรู้ในรูปแบบการมีส่วนร่วมของหลากหลายกลุ่มคนบนฐานผลการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกิดขึ้น

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งภายใต้ชุดโครงการวิจัยความเหลื่อมล้ำและคนจนเมือง ซึ่งมีพื้นที่ครอบคลุมในเมือง 4 ประเภทคือ เมืองศูนย์กลาง เมืองอุตสาหกรรม เมืองท่องเที่ยว และเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยระเบียบวิธีการวิจัยในขั้นตอนของการวิจัยฉบับนี้แบ่งออกเป็น 2 วิธีการคือ

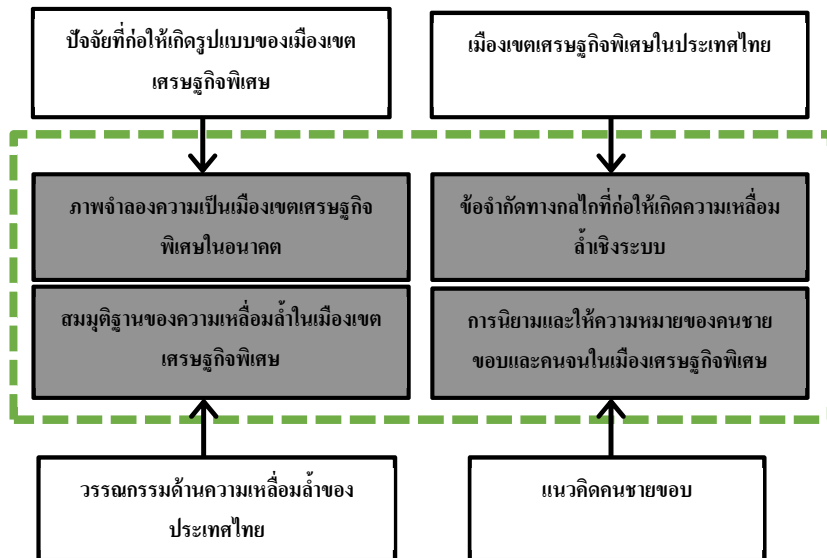
1. การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการรวบรวมเนื้อหาหลักใน 3 ประเด็นคือ การนิยามความหมายของคนจนเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของการพัฒนาเมือง ความหมายของความเหลื่อมล้ำของคนจนเมือง และพัฒนาการและเครื่องมือในการสร้างพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ เพื่อเป็นฐานความรู้ในการแลกเปลี่ยนสอบถาม และระดมสมองเพื่อพัฒนาไปสู่ประเด็นสาธารณะสำหรับการศึกษาในขั้นตอนถัดไป³

2. การจัดกระบวนการวางแผนเชิงปฏิสัมพันธ์ (Interactive Planning) (สักรินทร์ แซ่กู, 2554) โดยมีขั้นตอนที่ผสมผสาน 4 รูปแบบของการสร้างการสื่อสารเพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดคือ การสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน การปรึกษาหารือ การวางแผนร่วมกัน และการสร้างฉันทมติร่วมกัน โดยในขั้นตอนนี้ในการวิจัยจะให้น้ำหนักใน 2 รูปแบบแรกคือ การสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน การปรึกษาหารือ ส่วนใน 2 รูปแบบหลังคือ การวางแผนร่วมกัน และการสร้างฉันทมติร่วมกัน เป็นเพียงกระบวนการ

เพื่อหาข้อสรุปของแต่ละเวทีเบื้องต้นที่นำไปสู่การสร้างข้อเสนอในการศึกษาประเด็น
สาธารณะร่วมกันในขั้นตอนต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทความวิจัยฉบับนี้เป็นการทบทวนการวิจัยและการศึกษาที่ผ่านมา
ด้วยกรอบแนวคิดเกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำของคนจนเมืองในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ
โดยจำแนกออกเป็น 4 แนวคิดหลักคือ ข้อจำกัดทางกลไกที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำ
ในเชิงระบบ สมมุติฐานของความเหลื่อมล้ำในเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ การนิยามและ
ให้ความหมายของคนชายขอบและคนจนในเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ และภาพจำลอง
ความเป็นเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษในอนาคต โดยกรอบแนวคิดของบทความฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนชายขอบโดยเฉพาะ
อย่างยิ่งกลุ่มคนจนเมือง ทั้งนี้กรอบแนวคิดในบทความฉบับนี้ถูกตีกรอบขึ้นเพื่อการ
วิเคราะห์ คำถามวิจัยและผลการวิจัย เพื่อค้นหาช่องว่างของการวิจัยที่ผ่านมา

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษาความเหลื่อมล้ำเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ

พื้นที่ศึกษา

ขอบเขตเชิงพื้นที่อ้างอิงจากประกาศคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ที่ 1/2558 และ 2/2558 เรื่อง การกำหนดพื้นที่พัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ระยะที่ 1 โดยกำหนดพื้นที่ทั้งสิ้น 5 พื้นที่ คือ เมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษตาก มุกดาหาร สระแก้ว สงขลา และตราด

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศกำลังพัฒนา

แนวคิดการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในความเป็นจริงแล้วมีการพัฒนาในแนวทางดังกล่าวมาแต่อดีตตั้งแต่สมัยการของเมืองอาณานิคม (Colonial City) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นรูปแบบของการจัดตั้งเมืองท่าเรือที่ส่งเสริมให้เกิดการค้าระหว่างกัน โดยใช้กลไกทางภาษีเป็นแรงจูงใจ (Entrepot Trade) ได้แก่ เมืองสิงคโปร์ เมืองฮ่องกง และเมืองท่าต่าง ๆ (กรกรัณย์ ชีวะตระกูลพงษ์ และคณะ, 2558) ต่อมาในช่วงของการเปลี่ยนแปลงการผลิตของโลกไปสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรมและอาศัยการลงทุนจากตลาดโลกทำให้เกิดการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษที่เอื้อประโยชน์ทางการค้าและการผลิตมากขึ้น ในหลายประเทศจุดแรกเริ่มมักเกิดจากการพัฒนาเขตนิคมอุตสาหกรรม (Industrial Zone) ซึ่งประเทศไทยเองก็เช่นกัน โดยต่อมาเมื่อมีกิจกรรมการส่งออกก็จึงมีการเอื้ออำนวยให้กระบวนการที่เกี่ยวข้องมีความสะดวกและมีแรงจูงใจมากขึ้น ในกระบวนการทางศุลกากรต่าง ๆ ที่มีการเอื้ออำนวยได้แก่ พื้นที่กิจกรรมการส่งออก (Export Processing Zone) เขตปลอดอากร (Duty Free Zone) เขตปลอดภาษีท่าเรือ (Duty Free Port) (สุมาลี วงษ์วิฑิต และคณะ, 2550)

โดยทั่วไปแล้วเขตเศรษฐกิจพิเศษจะถูกแบ่งออกเป็น 6 ประเภทหลัก ซึ่งเป็นรูปแบบของการพัฒนาเมืองสมัยใหม่ในประเทศไอร์แลนด์ในปี ค.ศ. 1959 (The World Bank, 2008; กรกรัณย์ ชีวะตระกูลพงษ์ และคณะ, 2558) ได้แก่

1) เขตการค้าเสรี (Free Trade Zones) เป็นเขตการค้าที่ปลอดภาษี และอาจมีการให้บริการคลังสินค้า การจัดเก็บสินค้า และการกระจายสินค้า เพื่ออำนวยความสะดวกทางการค้า การขนส่ง และการส่งออกต่อ (re-export)

2) เขตการแปรรูปเพื่อการส่งออก (Export Processing Zones: EPZs) เป็นเขตนิคมอุตสาหกรรมที่เสนอแรงจูงใจพิเศษรวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการผลิตและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยให้ความสำคัญเพื่อการส่งออกเป็นสำคัญ

3) เขตการแปรรูปเพื่อการส่งออกแบบผสม (Hybrid EPZs) โดยมากจะเป็นการผลิตเพื่อการส่งออกซึ่งอาจจะมีลักษณะของ EPZ แบบผสม (Hybrid EPZs) ที่เปิดให้ดำเนินกิจกรรมการผลิตทั้งเพื่อการส่งออกและการขายในประเทศ หรือเป็น EPZs แยกเฉพาะการส่งออกก็ได้

4) ท่าเรือเสรี (Freeport) ได้ถูกมีการนิยามที่กว้างและมักรวมกิจกรรมที่หลากหลายประเภท จนไปถึงการท่องเที่ยว การค้าปลีก การอนุญาตให้คนอยู่อาศัยได้เป็นการเฉพาะ รวมถึงมีการให้แรงจูงใจและสิทธิประโยชน์เฉพาะ

5) เขตประกอบอุตสาหกรรม (Enterprise Zones) เป็นการกำหนดเขตทั้งในเมืองและชนบท อีกทั้งมีการสร้างแรงจูงใจทางภาษี หรือการให้เงินทุนสนับสนุนในการดำเนินกิจกรรมการผลิตหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

6) โรงงานเดี่ยว (Single Factory EPZs) เป็นการให้สิทธิประโยชน์และแรงจูงใจในรูปแบบที่คล้ายคลึงกับ EPZs แต่เป็นการให้แก่โรงงานที่ไม่เกี่ยวข้องกับที่ตั้ง

ตารางที่ 1 การจำแนกลักษณะของเขตเศรษฐกิจพิเศษ

ประเภท	วัตถุประสงค์	ขนาด	สถานที่	กิจกรรมที่อนุญาต	ตลาด	ตัวอย่าง
เขตการค้าเสรี (Free Trade Zones)	สนับสนุนการค้า	น้อยกว่า 50 เฮกเตอร์	บางส่วนของพื้นที่	คลังสินค้าและกิจการที่เกี่ยวข้องกับการค้า	ภายในประเทศ/การส่งออก	เขตการค้าเสรีโคลอน, ปานามา
เขตการแปรรูปเพื่อการส่งออก (Export Processing Zones: EPZs)	อุตสาหกรรมการส่งออก	น้อยกว่า 100 เฮกเตอร์โดยพื้นที่ทั้งหมดถูกออกแบบโดย EPZs		อุตสาหกรรม/กระบวนการผลิตอื่นๆ	เพื่อการส่งออกเป็นส่วนใหญ่	เขตส่งเสริมอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกการาจี้, ปากีสถาน
เขตการแปรรูปเพื่อการส่งออกแบบผสม (Hybrid EPZs)	อุตสาหกรรมการส่งออก	น้อยกว่า 100 เฮกเตอร์โดยพื้นที่ทั้งหมดถูกออกแบบโดย EPZs		อุตสาหกรรม/กระบวนการผลิตอื่นๆ	เพื่อการส่งออกและตลาดภายในประเทศ	นิคมอุตสาหกรรมลาดกระบัง, ไทย
ท่าเรือเสรี (Freeport)	การพัฒนาแบบบูรณาการ	มากกว่า 100 ตารางกิโลเมตร		หลากหลาย	ภายในประเทศ, ตลาดส่งออก และตลาดระหว่างประเทศ	เขตเศรษฐกิจพิเศษ อคาบา, จอร์แดน

ตารางที่ 1 การจำแนกลักษณะของเขตเศรษฐกิจพิเศษ (ต่อ)

ประเภท	วัตถุประสงค์	ขนาด	สถานที่	กิจกรรมที่อนุญาต	ตลาด	ตัวอย่าง
เขตประกอบอุตสาหกรรม (Enterprise Zones) เพิ่มขีดความสามารถ (Empowerment) และ Urban Free Zone	พื้นที่ตัวเมือง	น้อยกว่า 50 เฮกเตอร์	พื้นที่ในเมืองที่เสื่อมโทรมหรือชนบท	หลากหลาย	ภายในประเทศ	เขตเพิ่มขีดความสามารถ ซิดาโก, สหรัฐอเมริกา
โรงงานเดี่ยว (Single Factory EPZs)	อุตสาหกรรม การส่งออก	ขึ้นกับบริษัท	ทั่วประเทศ	อุตสาหกรรม/ กระบวนการผลิตอื่นๆ	ตลาดเพื่อการส่งออก	มอริเชียส, เม็กซิโก, มาดากัสการ์

ที่มา: (The World Bank 2008; กรกกรันย์ ชีวะตระกูลพงษ์ และคณะ, 2558)

จากการพัฒนาารูปแบบของเขตเศรษฐกิจพิเศษที่เพิ่มมากขึ้นเพื่อรองรับกิจกรรมการผลิตด้านอุตสาหกรรมที่หลากหลายดูราวกับว่าเป็นแนวทางที่หลายประเทศกำลังพัฒนา กำลังเดินตามทิศทางดังกล่าว แต่กระนั้นก็ตามจากหนังสือของ Thomas Farole และ Gokhan Akinci (2011) ได้นำเสนอมุมมองที่น่าสนใจที่ว่า เขตเศรษฐกิจพิเศษมักสร้างความสำเร็จในแง่ของการดึงดูดการลงทุนและสร้างการจ้างแรงงานในระยะสั้นๆ แต่กลับพบว่ามักเกิดความล้มเหลวเมื่อราคาค่าจ้างแรงงานมีการขยับตัวเพิ่มขึ้น จะเห็นได้ว่าเขตเศรษฐกิจพิเศษหลายแห่งในช่วงปี 1970 – 1980 โดยเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พบกับวิกฤติในการขับเคลื่อนการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมและการยกระดับกระบวนการผลิต

ในประสบการณ์การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในงานเขียนของ Thomas Farole และ Gokhan Akinci (2011) ชี้ให้เห็นว่า ในช่วงเวลาสิบปีที่ผ่านมา ก่อนการ

ใช้เครื่องมือเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศบังคลาเทศได้มีการวางแผนเป้าหมายในการผลิตอุตสาหกรรมจากปอ กระเจา เพื่อผลิตเป็นสิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม กลับพบว่าในปีเพียง 50 บริษัทด้านเครื่องนุ่งห่มเท่านั้นเองที่เกิดขึ้นในพื้นที่ดังกล่าวและสร้างการจ้างงานได้เพียงไม่มากนัก แต่เมื่อปี ค.ศ. 2009 หลังจากการดำเนินนโยบายการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษพบว่า มีโรงงานเพิ่มขึ้นเป็น 4,500 แห่ง และมีการจ้างงานมากกว่า 2 ล้านคน นับเป็นร้อยละ 75 ของมูลค่าการส่งออกของประเทศบังคลาเทศ (Bangladesh Bank, 2009) ซึ่งหนึ่งในปัจจัยประการสำคัญของความสำเร็จของการขยายตัวดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องจากราคาค่าแรงที่ต่ำของประเทศ ค่าแรงของประเทศเริ่มต้นที่ 30 ดอลลาร์สหรัฐต่อเดือน ซึ่งให้เห็นอย่างชัดเจนว่าค่าแรงของประเทศมีระดับที่ต่ำซึ่งเป็นแรงดึงดูดฐานการผลิตในการเข้ามาลงทุนเป็นอย่างมาก เมื่อเปรียบเทียบแล้วค่าแรงกับประเทศเวียดนาม พบว่า มีค่าแรงขั้นต่ำน้อยกว่าถึง 2.5 เท่า (เมื่อเปรียบเทียบกับค่าแรงขั้นต่ำของประเทศไทยที่ปัจจุบันอยู่ที่ 313-336 บาทต่อวัน⁴ หรือประมาณ 230-310 ดอลลาร์สหรัฐต่อเดือน ซึ่งเท่ากับว่าประเทศไทยมีค่าแรงขั้นต่ำสูงกว่าบังคลาเทศเกือบ 7.66-10.33 เท่า)

สำหรับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศฮอนดูรัส อาจจะมีอัตราค่าค่าแรงใกล้เคียงมากขึ้นกับประเทศไทย (ค่าแรงขั้นต่ำของฮอนดูรัสอยู่ที่ประมาณ 264 ดอลลาร์สหรัฐต่อเดือน ขณะที่ไทยอยู่ที่ 230-310 ดอลลาร์สหรัฐ) โดยประเทศฮอนดูรัสใช้นโยบายการดึงดูดด้านภาษีและการสร้างแรงจูงใจแก่นักลงทุน ในความเป็นจริงแล้วการดำเนินนโยบายด้านเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศฮอนดูรัสเริ่มต้นตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 1970 แต่ไม่ประสบความสำเร็จในขณะนั้นซึ่งต้องใช้ระยะเวลาถึง 15 ปีในการพัฒนาจนประสบความสำเร็จ โดยมีปัจจัยสำคัญ 6 ประการที่ส่งผลให้เกิดความสำเร็จ (Thomas Farole และ Gokhan Akinci, 2011) คือ (1) การทดลองและพัฒนากรอบด้านกฎหมายส่งเสริมการลงทุนรายย่อยในท้องถิ่น (2) การดำเนินการที่มีประสิทธิภาพของข้อตกลงทางการค้า (3) รัฐบาลให้การสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานและ

⁴ ตามประกาศคณะกรรมการค่าจ้าง เรื่อง อัตราค่าจ้างขั้นต่ำ (ฉบับที่ 10) ซึ่งได้ประกาศให้มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2563

บริการที่สำคัญในการพัฒนา (4) การสนับสนุนให้เกิดการรวมตัวกันของกลุ่ม (5) การมีสถาบันสนับสนุนการลงทุนในระดับท้องถิ่นและผู้ประกอบการรายย่อย และ (6) การปรับตัวของผู้ประกอบการท้องถิ่น โดยรัฐบาลเปิดโอกาสให้นักลงทุนหรือผู้ประกอบการท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญของเขตเศรษฐกิจพิเศษ

จากกรณีศึกษาเปรียบเทียบระหว่างการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศฮอนดูรัสและ บังคลาเทศ ดูเหมือนกันว่าแนวทางพัฒนาในกรอบใหญ่มีความคล้ายคลึงกัน ในด้านการสร้างแรงจูงใจของนักลงทุน แต่พบว่าในรายละเอียดมีความแตกต่างกันอย่างมากทั้งในฐานคิด และการดำเนินการ สำหรับประเทศบังคลาเทศ ปัจจัยสำคัญคือ การเป็นฐานแรงงานราคาถูก ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับบริบทของประเทศไทยที่มีราคา ค่าแรงแพงกว่ากลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน สำหรับในกรณีของประเทศฮอนดูรัส หากพิจารณาถึงปัจจัยที่สำคัญคือ การส่งเสริมผู้ประกอบการรายย่อยในท้องถิ่น ให้มีโอกาสและความสามารถทางการแข่งขัน การขับเคลื่อนการพัฒนาภายใต้กรอบความร่วมมือระหว่างประเทศ ประกอบกับบริบทของค่าแรงที่ใกล้เคียงกับประเทศไทย จึงอาจเป็นแนวทางที่เหมาะสมในการประยุกต์ใช้กับบริบทของประเทศไทย

2. เขตเศรษฐกิจพิเศษภายใต้กรอบประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

การพัฒนาเขตเศรษฐกิจในกลุ่มประเทศอาเซียนทั้ง 10 ประเทศ มีหลากหลายรูปแบบ โดยพบว่า มีการพัฒนาพื้นที่ในรูปแบบของเขตพัฒนาเศรษฐกิจมากกว่า 1,000 พื้นที่ (ข้อมูล ณ เดือนพฤษภาคม 2558) โดยจำแนกออกเป็น นิคมอุตสาหกรรมจำนวน 893 แห่ง เขตเศรษฐกิจพิเศษ 84 แห่ง สวนนิเวศอุตสาหกรรม 2 แห่ง นิคมอุตสาหกรรมเทคโนโลยี 25 แห่ง และอุตสาหกรรมด้านนวัตกรรมอีก 1 แห่ง (United Nations Industrial Development Organisation, 2015) หากพิจารณาการกระจายตัวของเขตเศรษฐกิจพิเศษทั้งหมด 84 แห่ง (ข้อมูลจาก UNIDO เดือนพฤษภาคม 2558) จะพบว่า ประเทศมาเลเซียและเวียดนามมีเขตเศรษฐกิจพิเศษมากที่สุดคือ 18 พื้นที่เท่ากัน ส่วนที่รองลงมาคือ ประเทศฟิลิปปินส์ 17 แห่ง ลาว 15 แห่ง กัมพูชา 11 แห่ง และอินโดนีเซีย 5 แห่ง หากพิจารณาข้อมูลในช่วงเวลาดังกล่าวพบว่า ประเทศ สิงคโปร์ บรูไน ไทยและเมียนม่ายังไม่มีพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษตามข้อมูลของ UNIDO (2015)

จากแนวคิดของ World Economic Forum (2015) ได้แสดงให้เห็นถึงฐานคิดของการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษมีความสอดคล้องอย่างมากต่อแผนจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน หรือ ASEAN Economic Community Blueprint ซึ่งเป็นแผนบูรณาการสำหรับการจัดตั้งประชาคมอาเซียนอย่างเต็มรูปแบบภายในปี พ.ศ.2558 เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการเป็นประชาคมเศรษฐกิจร่วมกัน ภายในแผนจัดตั้งมีวัตถุประสงค์สำคัญ เพื่อกำหนดทิศทาง/แผนงานในด้านเศรษฐกิจที่จะต้องดำเนินงานให้ชัดเจนตามกรอบระยะเวลาที่กำหนด โดยมีเป้าหมายลดภาษีการนำเข้าสินค้าร้อยละ 0 ทุกรายการ และสร้างพันธะสัญญาระหว่างประเทศสมาชิกที่จะดำเนินการไปสู่เป้าหมายดังกล่าวร่วมกัน ประกอบด้วย 5 ส่วนหลัก ซึ่งอ้างอิงมาจากเป้าหมายการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจของอาเซียนตามแถลงการณ์บาหลี ฉบับที่ 2 (Bali Concord II)

ในมิติด้านความเหลื่อมล้ำของคนเมืองในเขตเศรษฐกิจพิเศษที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน เห็นได้ว่า ในเชิงนโยบายมีการกล่าวถึงการส่งเสริมเศรษฐกิจขนาดย่อย การสร้างความเท่าเทียมทางรายได้ การลดความยากจนของผู้คน แต่กระนั้นก็ตามในแนวคิดและมาตรการการส่งเสริมที่ปรากฏกับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศไทยส่วนใหญ่ยังคงให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจในโครงสร้างภาพใหญ่มากกว่าการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของฐานรากที่เกี่ยวข้องกับคนเมือง ทั้งหมดที่ถูกกล่าวมานั้นดูราวกับว่านโยบายการขับเคลื่อนเขตเศรษฐกิจพิเศษยังให้สาระสำคัญกับการขับเคลื่อนในระดับมหภาคโดยยังไม่บรรจุสาระของกลุ่มคนชายขอบของการพัฒนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนเมืองเข้าเป็นส่วนหนึ่งข้อตกลงทางความร่วมมือเหล่านั้น

ประเด็นของกรอบความร่วมมือของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนที่ส่งผลต่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในแต่ละประเทศนั้นดูเหมือนกับว่าข้อตกลงดังกล่าวอาจส่งผลบวกในบางเรื่องต่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ เช่น อำนวยให้เกิดการเคลื่อนย้ายสินค้า บริการ การลงทุน และแรงงานฝีมืออย่างเสรี และการเคลื่อนย้ายเงินทุนอย่างเสรีมากขึ้น รวมไปถึงส่งเสริมกิจกรรมขนาดกลางและย่อย ถึงแม้ว่า ในรายละเอียดของการส่งเสริมยังไม่มีรูปธรรมที่ชัดเจนก็ตาม แต่ก็จัดได้ว่าเป็นยุทธศาสตร์ที่สามารถสร้างพื้นที่ของกลุ่มคนตัวเล็กตัวน้อยในสังคมสามารถสร้างโอกาส

ในทางเศรษฐกิจได้ ช่องว่างระหว่างนโยบายดังกล่าวกับการปฏิบัติการในแต่ละพื้นที่
จึงเป็นอีกหนึ่งประเด็นคำถามที่สำคัญที่ต้องอาศัยบทบาททางทวิวิสัยในการค้นหา
คำตอบเหล่านั้น

3. นโยบายด้านการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศไทย

การขับเคลื่อนทางนโยบายการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษเป็นผลจากการ
ประชุมรัฐมนตรีของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง ที่เมืองมะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ ในปี
พ.ศ. 2535 โดยการสนับสนุนและช่วยเหลือจากธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB)
ซึ่งสนับสนุนโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจของกลุ่มภูมิภาคลุ่มน้ำโขงใน 6 ประเทศ
หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2539 ได้มีการขับเคลื่อนที่เป็นรูปธรรมในการจัดตั้งยุทธศาสตร์
กลุ่มประเทศ Great Mekong Sub-region ซึ่งประกอบไปด้วยประเทศกัมพูชา ลาว จีน
ลาว เมียนมาร์ ไทยและเวียดนาม (ADB GMS Secretariat Director, 2016) และ
ในช่วงเวลาเดียวกันสำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรมได้ศึกษา
ความเป็นไปได้ในการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
และเมื่อปี พ.ศ. 2540 ศึกษาแนวทางร่วมมือด้านอุตสาหกรรมในเส้นทางแม่สอด-
เมียวดี-มะละแหม่ง-ย่างกุ้ง (วัฒนา สุกัณศีล, 2560) จากความสืบเนื่องของพัฒนา
เขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศไทยช่วงแรกคือ ช่วงปี พ.ศ. 2535 – 2539 จัดได้ว่าเป็น
การพัฒนาเพื่อเป้าหมายการพัฒนาพื้นที่เชื่อมโยงในกลุ่มลุ่มน้ำโขงเป็นสำคัญโดยให้
น้ำหนักกับการขับเคลื่อนทางการเชื่อมโยงด้านตะวันตกของประเทศไทย ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวอยู่ในช่วงสมัยของรัฐบาลนายชวน หลีกภัย (ปี พ.ศ. 2535 - 2538) และรัฐบาล
นายบรรหาร ศิลปอาชา (ปี พ.ศ. 2538 - 2539)

ต่อมาการผลักดันนโยบายการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทย
กลับมามีความชัดเจนมากขึ้นในช่วงสมัยของรัฐบาลพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา
ในปี พ.ศ. 2557 โดยมีคำสั่ง คสช. วันที่ 19 มิถุนายน 2557 เกี่ยวกับการออกระเบียบ
สำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ พ.ศ. 2556 โดยมีเนื้อหาสำคัญ
3 ประเด็นคือ กรรณการนโยบาย สำนักงาน การดำเนินการ เช่น การจัดทำแผนแม่บท
แผนงานหรือโครงการ และแผนปฏิบัติการ และการบริหารและควบคุมโครงการ

รวมถึงการออกคำสั่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคณะกรรมการและอนุกรรมการ การกำหนดพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ การจัดหาที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์ในเขตเศรษฐกิจพิเศษ และการส่งเสริมการลงทุนในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (วัฒนา สุกัญศีล, 2560)

นอกเหนือไปจากการขับเคลื่อนด้านเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทยภายใต้การบริหารราชการของคณะรัฐบาลปัจจุบันแล้ว คณะรัฐบาลยังได้มีนโยบายในการพัฒนาพื้นที่พิเศษในรูปแบบของกลุ่มอุตสาหกรรมเพื่อกิจการที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงในการผลิต สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (2558) ได้มีการดำเนินแนวนโยบายคลัสเตอร์มีเป้าหมายเป็น 2 ระยะคือ ระยะที่หนึ่งเรียกว่า Super Cluster เป็นคลัสเตอร์สำหรับกิจการที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูง และอุตสาหกรรมแห่งอนาคต ตัวอย่างเช่น คลัสเตอร์ยานยนต์และชิ้นส่วน คลัสเตอร์เครื่องใช้ไฟฟ้า อิเล็กทรอนิกส์และอุปกรณ์โทรคมนาคม คลัสเตอร์ปิโตรเคมีและเคมีภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม คลัสเตอร์ดิจิทัล Food Innopolis และ Medical Hub ส่วนระยะที่สองคือ คลัสเตอร์เป้าหมายอื่นๆ ตัวอย่างเช่น คลัสเตอร์เกษตรแปรรูป คลัสเตอร์สิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม เมื่อทำการเปรียบเทียบกิจการทั้ง 13 กลุ่มกิจการที่ได้รับการส่งเสริมในเขตเศรษฐกิจพิเศษของไทยพบว่ามีการส่งเสริมในทั้งสองนโยบายที่เหมือนกันคือ อุตสาหกรรมยานยนต์และชิ้นส่วน อุตสาหกรรมเครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ อุตสาหกรรมการเกษตร อุตสาหกรรมสิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม รวมทั้งสิ้น 4 กิจการ ดังนั้นแล้วในประเด็นของการส่งเสริมที่ซ้อนทับกันในด้านกิจการเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่สะท้อนถึงความไม่ชัดเจนในการกำหนดนโยบายในระดับของพื้นที่ของหน่วยงานภาครัฐ

เมื่อพิจารณาการกระจายตัวของนโยบายคลัสเตอร์ในมิติเชิงพื้นที่พบว่าใน 6 คลัสเตอร์ที่รัฐบาลให้การส่งเสริมมีความใกล้เคียงกับกิจการที่ได้รับการส่งเสริมในเขตเศรษฐกิจพิเศษอย่างมากถึง 4 กิจการคือ อุตสาหกรรมเกษตรแปรรูป อุตสาหกรรมสิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม อุตสาหกรรมยานยนต์และชิ้นส่วน อุตสาหกรรมเครื่องใช้ไฟฟ้า และ จากทั้งนโยบายการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษและคลัสเตอร์อุตสาหกรรมพบว่า มีพื้นที่จังหวัดที่เกี่ยวข้องและเป็นยุทธศาสตร์ของการพัฒนาทั้งหมด 34 จังหวัดคือ เขตเศรษฐกิจพิเศษ 2 ระยะจำนวน 10 จังหวัดคือ ตาก สระแก้ว ตราด มุกดาหาร สงขลา หนองคาย นครพนม เชียงราย กาญจนบุรี นราธิวาส ส่วนจังหวัดที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย

คลังสตอร์ 29 จังหวัด คือ พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี ชลบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี นครราชสีมา เชียงใหม่ ภูเก็ต เชียงราย ลำปาง ลำพูน ขอนแก่น ชัยภูมิ บุรีรัมย์ กาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ จันทบุรี ตรวดี ชุมพร สุราษฎร์ธานี กระบี่ สงขลา กรุงเทพฯ นครปฐม สมุทรสาคร และสระแก้ว

จากชุดข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าทิศทางการพัฒนาเมืองและประเทศ ในทศวรรษหน้าของประเทศไทยกำลังมีทิศทางหลักในการก้าวไปสู่สังคม ภาควิชาการเพราะหากพิจารณาเชิงพื้นที่พบว่า มีนโยบายส่งเสริมการลงทุน ด้านอุตสาหกรรมมากถึง 34 จังหวัดจาก 77 จังหวัดหรือคิดเป็นร้อยละ 44.1 ของประเทศ จากการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาในภาพใหญ่ของประเทศไปในทิศทางของการ ส่งเสริมกิจการและการลงทุนขนาดใหญ่ จึงมีคำถามที่สำคัญในหลายเวทีสาธารณะ ที่ว่า คนจนหรือคนกลุ่มอื่น ๆ ของสังคมที่ไม่ใช่ชนกลุ่มทุนจะได้ประโยชน์อย่างไรบ้าง จากทิศทางการพัฒนาดังกล่าว ทำให้ภาคประชาสังคมและภาคประชาชนเกิดประเด็น คำถามสาธารณะขึ้นเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนต่าง ๆ ขึ้นในประเด็นคำถามดังกล่าว

ผลของการศึกษา: สถานภาพทางความรู้ด้านลดความเหลื่อมล้ำคนจนเมือง ในเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ

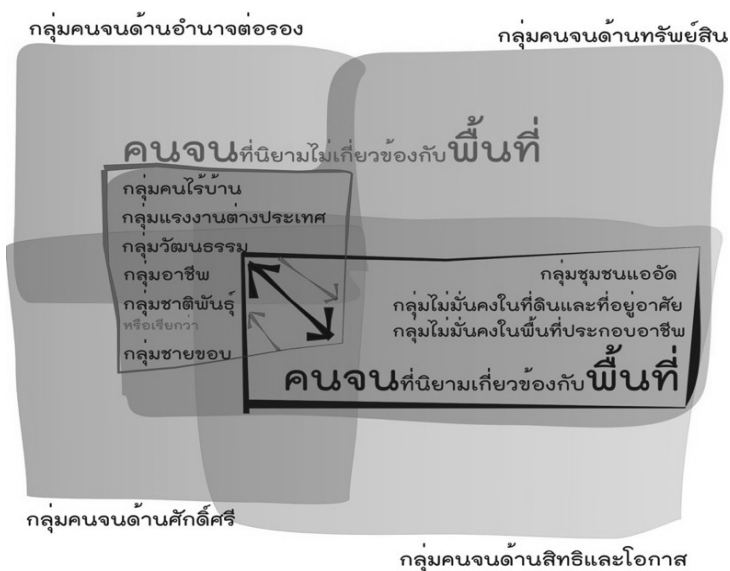
1. การกำหนดนิยามความเหลื่อมล้ำและคนจนเมือง

1.1 การสร้างนิยามความหมายของคนจนเมืองในบริบทที่เปลี่ยนแปลง

ในการศึกษาเกี่ยวข้องกับคนจนเมืองและวาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเหลื่อมล้ำในประเทศไทยนั้นมีการศึกษาและบทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องไม่มากนัก โดยในการศึกษาด้านคนจนเมืองถูกเริ่มต้นในการศึกษาในรูปแบบมานุษยวิทยา (Ethnographic Study) จากงานศึกษาของ อคิน รพีพัฒน์ (2541) ซึ่งจัดเป็นการศึกษา ในช่วงแรกเริ่มเกี่ยวข้องกับคนจนเมือง โดยทำการจำแนกข้อมูลการศึกษาเป็น 3 ระดับ คือ ระดับชุมชน ระดับองค์กรชุมชน และระดับเครือข่ายองค์กรชุมชน โดยมีสมมุติฐาน เพื่อการเสริมสร้างชุมชนให้น่าอยู่ ในการความความหมายและนัยยะของกลุ่มคนจนเมือง ในความหมายของกลุ่มสมาชิกที่มีความเอื้ออาทรกัน มีความรับผิดชอบร่วมกัน รู้จักสิทธิและหน้าที่ของตนเอง และมีความรักและความห่วงใยในสิ่งของร่วมกัน

โดยการศึกษาดังกล่าวได้จำแนกกรณีศึกษาออกเป็น 4 เมืองคือ เมืองเชียงใหม่ ขอนแก่น สงขลา และกรุงเทพมหานคร ซึ่งสำหรับกรณีของสงขลาซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับบริบทของความเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษในปัจจุบันอีกด้วย

ในปี พ.ศ. 2546 มีงานวิจัยอีกฉบับเรื่อง “บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนา ระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย” (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ 2546) ได้ทำการสรุปว่า ความยากจนไม่สามารถพิจารณาได้จากประเด็นทางเศรษฐกิจ แต่ต้องพิจารณาจากบริบททางสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากร และการเมืองมาเป็นเครื่องประกอบ ทั้งนี้สามารถสรุปได้เป็น 4 กลุ่มคือ กลุ่มคนจนด้านทรัพย์สิน กลุ่มคนจนด้านสิทธิและโอกาส กลุ่มคนจนด้านอำนาจ และกลุ่มคนจนด้านศักดิ์ศรี ซึ่งต่อมา สุปรียา หวังพิชรพล และคณะ (2559) ได้นำกรอบแนวคิดดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการศึกษาประเด็นความเหลื่อมล้ำคนจนเมืองในชุดโครงการการศึกษาด้านความเหลื่อมล้ำของคนจนเมืองในเมืองประเภทต่างๆ

ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดคนจนเมือง

หากพิจารณากรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการนิยามความหมายของ “คนจนเมือง” พบว่า การให้ความหมายและนิยามที่ชัดเจนกับคำดังกล่าวมีความยาก ในการกำหนดให้ได้อย่างชัดเจนตายตัวขึ้นอยู่กับบริบทและกรณี รวมไปถึงมุมมอง ต่อประเด็นและกลุ่มเหล่านั้น สำหรับการศึกษานี้ผู้เขียนได้สรุปเป็นกรอบ ความคิดในการนิยามภาพเคลื่อนไหวของกลุ่มคนจนเมืองโดยใช้พื้นฐานแนวคิดที่ได้ จากณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2546) และสุปรียา หวังพัชรพล (2559) ในกลุ่มคนจน ทั้ง 4 ด้าน (ดูภาพที่ 2 ประกอบ) คือ ทรัพย์สิน อำนาจต่อรอง ศักดิ์ศรี และสิทธิและ โอกาส แต่หากใช้กรอบดังกล่าวมาอธิบายในการศึกษาอาจทำให้เกิดความหมายที่ กว้างมาก ผู้เขียนจึงได้นิยามมิติที่ซ้อนทับในการให้ความหมายของ “กลุ่มคนจนเมือง” ผ่านมิติเชิงพื้นที่ซึ่งทำให้กรอบความคิดเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวสามารถเข้าใจได้อย่างง่าย ขึ้น โดยจำแนกออกเป็น กลุ่มคนจนที่นิยามเกี่ยวข้องกับเชิงพื้นที่ (Spatial Urban Poor) กับไม่เกี่ยวข้องกับเชิงพื้นที่ (Non-Spatial Urban Poor) ในกลุ่มแรกมีความเกี่ยวข้องกับ มิติด้านสิทธิและความมั่นคงในพื้นที่ดินและที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นเชิงพื้นที่ ส่วนกลุ่มที่สอง อาจเรียกได้ว่า “กลุ่มชายขอบ” หรือ “กลุ่มตกขอบ” มากยิ่งไปกว่านั้นการซ้อนทับ ของทั้งสองกลุ่มยังมีพลวัตของการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เกิดขึ้นกลับไปกลับมา ในบางกลุ่มและบางคน ในบางปรากฏการณ์การแตกสลายของกลุ่มคนจนในกลุ่มที่หนึ่ง ก็ทำให้ผู้คนต้องแตกกระจายไปเป็นกลุ่มที่สอง การก่อเกิดกลับไปกลับมาของกลุ่มคน เกิดขึ้นตลอดเวลาทั้งที่เกิดจากปัจจัยทางนโยบาย การขับไล่ของพื้นที่ทุน หรือเกิดจาก ปัจจัยส่วนบุคคลหรือครอบครัวของกลุ่มคนจนเองก็ได้

นอกเหนือไปจากการให้ความหมายของกลุ่มคนจนเมืองแล้วยังพบว่า ในบริบท ของเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทยซึ่งพัฒนาขึ้นมาจากพื้นที่เมืองชายแดน หรือพื้นที่การค้าชายแดนเดิม โดยมีนโยบายที่สำคัญสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้าใน ปี พ.ศ. 2534 ทำให้เกิดสันติภาพ ในแนวชายแดนด้านตะวันออกของประเทศไทย การดำเนินนโยบายเพื่อสร้างพื้นที่ ทางการค้าระหว่างประเทศเพื่อนบ้านโดยเฉพาะในฝั่งตะวันออกของประเทศ นโยบายดังกล่าวจัดเป็นหนึ่งในจุดแรกเริ่มที่ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของประชากร ที่เข้ามาค้าขายและเป็นแรงงานในช่วงเวลาถัดมา จากรายงานของสถาบันวิจัยเพื่อการ

พัฒนาประเทศ (2554) พบว่า ประเทศไทยมีแรงงานข้ามชาติจำนวนมากโดยเฉพาะตลาดแรงงานระดับล่าง โดยในปี พ.ศ. 2552 มีแรงงานข้ามชาติที่เข้ามาทำงานในภาคอุตสาหกรรมประมาณ 1.38 ล้านคน (ส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่จดทะเบียนถูกต้องตามกฎหมาย) จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าในบริบทของคนจนเมืองในทศวรรษใหม่ที่ประเทศไทยมีความต้องการแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมรวมไปถึงภาคการบริการ เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยากในการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามประเทศโดยเฉพาะแรงงานในตลาดล่างซึ่งมีแนวโน้มอย่างมากที่จะก่อให้เกิดความหมายของคนจนเมืองรุ่นใหม่ในประเทศไทยที่ไม่ได้ยึดติดกับสัญชาติของความเป็นไทยอีกต่อไป

1.2 วาทกรรมความเหลื่อมล้ำของประเทศไทย

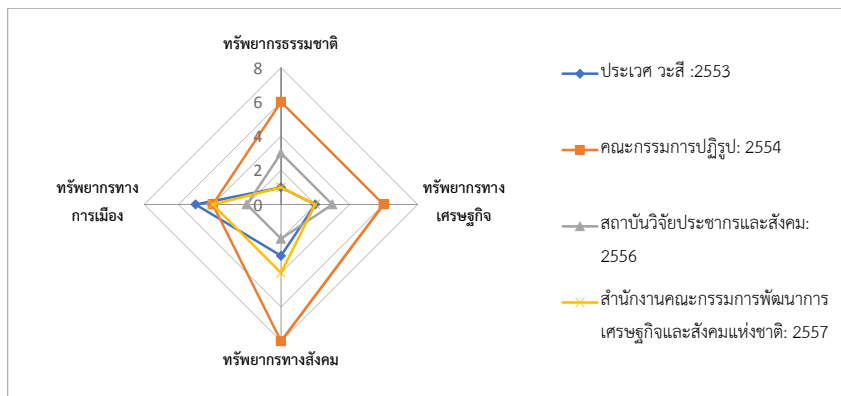
ความเหลื่อมล้ำในสังคมเกิดขึ้นตลอดเวลาช้านานแล้วไม่ว่าจะถูกกล่าวถึงหรือไม่ก็ตามในประวัติศาสตร์สังคมมนุษย์ ความเหลื่อมล้ำเกิดจากความหมายของความไม่เท่ากันของคนสองกลุ่มหรือมากกว่าสองกลุ่ม ซึ่งเป็นสภาวะการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมอันเกิดจากการเปรียบเทียบ ดังนั้นสาระของความเหลื่อมล้ำในกระบวนการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ไม่ต้องการสร้างความเท่าเทียมกันในรูปแบบของความยุติธรรมเพราะมันจะเป็นการมองหาความเป็นอุดมคติที่เกิดขึ้นได้ยากในความเป็นจริง แต่การค้นหาคำตอบที่เข้าใจเกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำคนจนเมืองในงานศึกษานี้จำเป็นต้องที่จะเปิดเผยให้เห็นถึงกลไกของความเหลื่อมล้ำ ปัจจัยและวิธีการที่สร้างให้เกิดความเหลื่อมล้ำ อันจะนำไปสู่การเปิดพื้นที่ให้คนจนเมืองมีพื้นที่และสามารถใช้ต้นทุนที่ตนเองมีต่อสู้และดำรงตนเองอยู่ท่ามกลางกระแสโลกที่มีโลกของทุนและแนวคิดเสรีนิยมเป็นตัวขับเคลื่อน

ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นไปวาทกรรมของความเหลื่อมล้ำได้ปรากฏขึ้นเป็นประเด็นสาธารณะในการพัฒนาประเทศไทยเป็นผลมาจากการวิพากษ์ทางสังคมอันเกิดจากวิกฤติการณ์ทางการเมืองซึ่งมองว่าปัญหาของความเหลื่อมล้ำก่อให้เกิดการก่อตัวของระบบอุปถัมภ์ทางการเมืองและสังคม ดังนั้นวาทกรรมด้านความเหลื่อมล้ำจึงถูกหยิบยกขึ้นมานิยามและค้นหาความหมายในหลากหลายรูปแบบ แต่ประเด็นหนึ่งที่สำคัญในช่วงปี พ.ศ. 2550-2557 คือ การเชื่อมโยงวาทกรรมระหว่าง

“ความเหลื่อมล้ำ” กับ “การปฏิรูปประเทศ” เข้าหากันและเป็นประเด็นหลักของสังคมที่กำลังค้นหาคำตอบ จากงานศึกษาของ ประเวศ วะสี (2553)

ต่อมาสถาบันวิจัยประชากรและสังคม (2556) ได้นำเสนอรายงานเรื่อง “ปฏิรูปโครงสร้างอำนาจเพิ่มพลังพลเมือง” ซึ่งมีข้อเสนอแนะการปฏิรูป 10 ข้อคือ ทรัพยากรและรายได้ ที่ดิน น้ำและพลังงาน ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง การกระจายงบประมาณเพื่อการพัฒนา การเข้าถึงสินเชื่อธนาคาร การศึกษา แรงงาน สุขภาพ กระบวนการยุติธรรม รายงานฉบับดังกล่าวมีความใกล้เคียงกันอย่างมากกับงานศึกษาเรื่อง “ข้อเสนอการปฏิรูปประเทศไทย” ของ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2557) ซึ่งมีข้อเสนอที่เดินตามสภาพปฏิรูปแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2557 ใน 12 มิติคือ การเมือง การบริหารราชการแผ่นดิน กฎหมายและกระบวนการยุติธรรม การปกครองส่วนท้องถิ่น การศึกษา เศรษฐกิจ พลังงาน สาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม สื่อสารมวลชน สังคม และอื่น ๆ

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบข้อเสนอทั้ง 4 ฉบับข้างต้น จะเห็นได้ว่าข้อเสนอในแต่ละส่วนจะมีความสอดคล้องกับประเด็นใน 4 ด้านที่คณะกรรมการการปฏิรูปได้ให้ข้อเสนอไว้คือ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรทางสังคม ทรัพยากรทางการเมือง และหากนำมาพิจารณาในการจัดกลุ่มของตัวแปร (Nominal) พบว่า ในงานศึกษาของประเวศ วะสี (2541) มีตัวแปรที่ให้ความสำคัญไปด้านทรัพยากรทางการเมืองมากกว่าด้านอื่น ๆ ส่วนข้อเสนอของคณะกรรมการการปฏิรูป (2554) จะให้สัดส่วนที่ทางด้านทรัพยากรทางสังคม เศรษฐกิจ และธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งคล้ายคลึงกับข้อเสนอของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม (2556) แต่ข้อเสนอฉบับหลังมีจำนวนตัวแปรไม่ครอบคลุมเท่ากับข้อเสนอฉบับคณะกรรมการการปฏิรูป ในขณะที่ข้อเสนอของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2557) มีสัดส่วนไปทางทรัพยากรทางการเมือง และทรัพยากรทางสังคม มากกว่าอีกสองด้าน ทั้งนี้การวิเคราะห์ผ่านการจัดกลุ่มของตัวแปรข้างต้นไม่ได้เป็นการวิเคราะห์ในเชิงของค่าน้ำหนัก แต่เป็นเพียงการจัดกลุ่มของตัวแปรในรูปแบบของ Nominal เพื่อให้เห็นการกระจายตัวของตัวแปรแต่เพียงเท่านั้น

ภาพที่ 3 การเปรียบเทียบการกระจายของตัวแปรด้านความเหลื่อมล้ำในงานศึกษาทั้ง 4 ผลงาน

2. การศึกษาความเป็นไปได้เชิงพื้นที่ของเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศไทย

การศึกษาความเป็นไปได้ของการพัฒนาเขตเศรษฐกิจของประเทศไทย เริ่มต้นในปี พ.ศ. 2531-2532 จากรายงานของคณะกรรมการการวิสามัญเพื่อพิจารณาการศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนาทางจังหวัดสตูลเป็นเมืองเศรษฐกิจพิเศษและการพัฒนาระบบขนส่งที่ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูงเชื่อมฝั่งมหาสมุทรอินเดีย (ทะเลอันดามัน) กับมหาสมุทรแปซิฟิก (ทะเลจีนใต้)⁵ และเป็นผลสืบเนื่องไปสู่มติคณะรัฐมนตรีลงวันที่ 12 กันยายน 2535 เรื่อง แผนเปิดเขตเศรษฐกิจพิเศษในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เมื่อพิจารณาจากมติคณะรัฐมนตรีและการรายงานของคณะกรรมการการวิสามัญต่าง ๆ ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2531-2540 เห็นได้ว่ารัฐบาลให้ความสำคัญมากกับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในจังหวัดภาคใต้ตั้งแต่เริ่มโครงการมา

⁵ มติคณะรัฐมนตรีลงวันที่ 30 สิงหาคม 2531 และ 27 ตุลาคม 2532

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2541 ได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการคัดเลือกเมืองชายแดนที่มีศักยภาพพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ซึ่งกำหนดในการประชุมคณะรัฐมนตรีลงมติวันที่ 6 ตุลาคม 2541 โดยให้น้ำหนักกับประเด็นด้านความมั่นคงชายแดน มูลค่าการค้าชายแดน แรงงาน ความพร้อมด้านการศึกษา และการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว จากเกณฑ์ดังกล่าวนำไปสู่รายงานการศึกษาความเป็นไปได้ในการกำหนดยุทธศาสตร์เชิงพื้นที่ของเขตเศรษฐกิจพิเศษช่วงแรกมีการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) 2 ฉบับที่สำคัญคือ การศึกษาความเหมาะสมและแผนแม่บทเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดเชียงราย (2542) และแผนปฏิบัติการพัฒนาเมืองชายแดนหลัก 13 เมือง (2545) ซึ่งเป้าหมายเชิงมุ่งไปที่จังหวัดเชียงรายและจังหวัดสงขลาเป็นสำคัญ เห็นได้ว่าในช่วงเวลาแรกช่วงก่อนปี พ.ศ. 2550 การศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไปได้ถูกดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐบาลและมีน้ำหนักในการพัฒนาไปที่ภาคเหนือเป็นสำคัญ

ในปี พ.ศ. 2545-2550 เป็นอีกความก้าวหน้าที่สำคัญในการศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ คือ มีการลงมติคณะรัฐมนตรีในวันที่ 29 กรกฎาคม 2546 ในการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจชายแดนจังหวัดเชียงราย โดยให้ใช้กฎหมายที่มีอยู่แล้วของ 3 หน่วยงานหลัก ได้แก่ การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) กรมศุลกากร และสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (สกท.) เพื่อจัดให้มีเขตนิคมอุตสาหกรรมทั่วไป (กฎหมาย กนอ.) ที่ได้รับสิทธิประโยชน์แบบเขตปลอดอากร (กฎหมายกรมศุลกากร) พร้อมสิทธิประโยชน์ด้านภาษีเงินได้ (กฎหมาย สกท.) ให้ดำเนินการในรูปแบบการให้บริการแบบเบ็ดเสร็จ ณ จุดเดียว (One-Stop Services : OSS) ในปี พ.ศ. 2547 ได้มีงานศึกษาระยะสั้นของชฎา ณรงค์ฤทธิ์ (2547) เรื่อง ระบบสนับสนุนการวางแผนจัดการทรัพยากรเพื่อการพัฒนาพื้นที่ในเขตระบบเศรษฐกิจพิเศษ : สี่แยกอินโดจีนและแนวเชื่อมโยงชายแดนตะวันออก-ตกของประเทศ ซึ่งมีพื้นที่ศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเขตเศรษฐกิจพิเศษอยู่สองพื้นที่คือจังหวัดตากและมุกดาหาร โดยผลของการศึกษาเป็นการนำฐานข้อมูลและการวิเคราะห์ผ่านเทคนิคระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (Geographic Information System) เพื่อเป็นระบบหนึ่งในการตัดสินใจด้านนโยบายตั้งแต่ระดับมหภาคไปจนถึงระดับจุลภาค หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2548

ความก้าวหน้าเชิงพื้นที่พัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษก็ได้มีการยกย่อง พระราชบัญญัติเขตเศรษฐกิจพิเศษขึ้น ในปีถัดมาในการประชุมคณะรัฐมนตรีลงมติวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2549 ได้มีการรายงานความคืบหน้าการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจชายแดนจังหวัดเชียงราย และจังหวัดตาก โดยมีจังหวัดตากได้ถูกเพิ่มเติมในการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ

ในปี พ.ศ. 2551 – 2557 เริ่มมีการศึกษาวิจัยของนักวิชาการที่ให้ความสนใจมากขึ้นโดยพื้นที่ที่ศึกษามีความแตกต่างและหลากหลายขึ้น เช่น งานศึกษาของสุมาลี วงษ์วิฑิต และคณะ (2550) มีพื้นที่เป้าหมายจังหวัดเชียงราย ตาก มุกดาหาร และกาญจนบุรี ซึ่งเริ่มมีพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นพื้นที่เป้าหมายของเขตเศรษฐกิจพิเศษ พื้นที่เป้าหมายในงานศึกษาของสุมาลี วงษ์วิฑิต และคณะ มีความคล้ายคลึงกับการกรณีย์ ชีวะตระกูลพงษ์ และคณะ (2558) เพียงแต่งานศึกษาฉบับหลังเปลี่ยนพื้นที่ศึกษาจากมุกดาหารเป็นสงขลาในส่วนของพื้นที่พัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษภาคใต้ นอกเหนือไปจากนี้ยังม้งานศึกษาที่มีพื้นที่เฉพาะแตกต่างออกไปเช่น การจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อการพัฒนาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ทวี ธนตระกูล และคณะ 2552) ซึ่งศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนาพื้นที่สามจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส หากพิจารณาจากรูปแบบและคำถามหลักของการศึกษาที่ค้นพบในรายงานทั้งสามฉบับจะเห็นได้ว่า รายงานเหล่านั้นยังคงเป็นการค้นหาความเป็นไปได้เชิงพื้นที่ในการพัฒนา

ในงานศึกษาของ สุมาลี วงษ์วิฑิต และคณะ (2550) ได้พยายามค้นหาศักยภาพและวิเคราะห์ในพื้นที่จังหวัดเชียงราย ตาก มุกดาหาร และกาญจนบุรี โดยใช้กรอบการวิเคราะห์แบบพลวัตที่มองความเชื่อมโยงเงื่อนไขด้านปัจจัยการผลิต โครงสร้างอุตสาหกรรมและการแข่งขัน อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องและสนับสนุน และ เงื่อนไขด้านอุปสงค์ จากการวิเคราะห์ในรายงานฉบับดังกล่าวพบว่า ภาพรวมของทั้งสี่พื้นที่คือความได้เปรียบด้านแรงงานราคาถูกและแรงงานไร้ฝีมือที่ยังมีโอกาสในการพัฒนา แต่ในจังหวัดมุกดาหารเป็นจังหวัดเดียวที่มีความได้เปรียบด้านความมั่นคงชายแดนเมื่อเปรียบเทียบกับในอีกสามพื้นที่ สำหรับในด้านโครงสร้างอุตสาหกรรมและการแข่งขันยังพบว่า จังหวัดกาญจนบุรีมีความสามารถมากที่สุดเมื่อดูจากสัดส่วนรายได้อุตสาหกรรมที่สูงกว่าภาคเกษตรกรรมถึง 5 เท่า รองลงมาคือ มุกดาหาร ตาก และเชียงราย ตามลำดับ

ในความเป็นจริงแล้วการศึกษาด้านความเป็นไปได้เชิงพื้นที่ของการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทยนอกเหนือไปจากรูปแบบของการวิจัยจากฐานข้อมูลของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และแหล่งสนับสนุนต่าง ๆ แล้ว ยังพบว่ามียางานการศึกษาทั้งจากคณะกรรมการวิชาการ วิสามัญต่าง ๆ ของรัฐสภาและการจัดจ้างบริษัทที่ปรึกษาในการศึกษาของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการประชุมคณะรัฐมนตรีลงมติในวันที่ 31 มีนาคม 2556 นับเป็นอีกการประชุมที่มีความสำคัญต่อการศึกษาด้านยุทธศาสตร์การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษมีสาระในรายงานสรุปของการประชุมส่วนหนึ่งว่า “ให้เร่งรัดพิจารณาแนวทางการจัดจ้างที่ปรึกษาเพื่อดำเนินโครงการศึกษาแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยควรเป็นบริษัทที่ปรึกษาซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติเป็นผู้ทำการศึกษาวิเคราะห์โอกาสศักยภาพและความเหมาะสมในการจัดตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ รวมทั้งแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่เป้าหมายหลัก ภายในกรอบงบประมาณต่อกลุ่มพื้นที่กลุ่มพื้นที่ละ 10 ล้านบาท ระยะเวลาการศึกษาไม่เกิน 6 เดือน” โดยมีมติดังกล่าวได้ให้ความสำคัญด้าน 4 ด้านคือ

- 1) ศักยภาพและโอกาสในการพัฒนาของพื้นที่เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษตามขอบเขตและระดับของการเป็นพื้นที่พิเศษที่เหมาะสมในแต่ละพื้นที่เป้าหมาย

- 2) เครื่องมือในการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ รวมถึงกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง

- 3) กลไกการบริหารจัดการของรัฐ และแนวทางการปรับปรุงกระบวนการให้บริการภาครัฐ รวมทั้งสิทธิประโยชน์ที่เหมาะสมกับการพัฒนาศักยภาพของแต่ละพื้นที่

- 4) โครงสร้างพื้นฐาน สาธารณูปโภค สาธารณูปการที่จำเป็น และเป็นปัจจัยต่อความสำเร็จในการพัฒนาพื้นที่

ในเบื้องต้นกำหนดให้เป็นการศึกษาใน 5 กลุ่มพื้นที่หลัก ซึ่งมีความสอดคล้องอย่างมากของรัฐบาลในการประกาศเขตพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษในช่วงเวลาต่อมา โดยมีจังหวัดที่ถูกเพิ่มเติมจากมติคณะรัฐมนตรีฉบับดังกล่าวคือ การเพิ่มเติมพื้นที่จังหวัดตราดไปเป็น 10 จังหวัด สำหรับพื้นที่ 5 กลุ่มหลักตามมติคณะรัฐมนตรีได้ลงมติไว้ได้แก่

- 1) ภาคเหนือ ประกอบด้วยพื้นที่ชายแดนอำเภอแม่สาย เชียงแสน และเชียงของ จังหวัดเชียงราย
- 2) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วยพื้นที่ชายแดนจังหวัดมุกดาหาร นครพนม และหนองคาย
- 3) ภาคตะวันออก ประกอบด้วย พื้นที่ชายแดนจังหวัดสระแก้ว
- 4) ภาคตะวันตก ประกอบด้วยพื้นที่ชายแดนจังหวัดกาญจนบุรี และอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- 5) ภาคใต้ ประกอบด้วยพื้นที่ชายแดนอำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา และพื้นที่ชายแดนจังหวัดนราธิวาส

การค้นหาคความเหมาะสมและเป็นไปได้ของพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษมีความชัดเจนขึ้นเมื่อสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษาทำการศึกษาคความเป็นไปได้เชิงพื้นที่อีกรอบหนึ่งในปี พ.ศ. 2557 ซึ่งผลของการศึกษาได้ระบุพื้นที่ยุทธศาสตร์เป็น 10 จังหวัด และแบ่งระยะในการพัฒนาออกเป็น 2 ระยะ โดยระยะแรกกำหนดพื้นที่จังหวัดตาก มุกดาหาร สระแก้ว ตราด และสงขลา ส่วนในระยะที่สองคือพื้นที่จังหวัดเชียงราย หนองคาย นครพนม กาญจนบุรี และนราธิวาส

แต่กระนั้นก็ตามกลับพบว่า การเผยแพร่รายงานเหล่านั้นไม่เป็นที่เข้าถึงได้ง่ายจากประชาชนและผู้คนที่เกี่ยวข้องจึงทำให้เนื้อหาต่าง ๆ ที่ผ่านการศึกษาและวิเคราะห์ดังกล่าวไม่ถูกนำมาเป็นข้อมูลสาธารณะสำหรับประชาชนได้ จึงทำให้เกิดช่องว่างของความรู้ที่มาจากฐานของงานวิจัยกับความรู้ที่เกิดขึ้นจากผู้เชี่ยวชาญในรูปแบบของการจัดจ้างศึกษา ในความคิดของผู้เขียนแล้วสำหรับการกำหนดนโยบายสำคัญของประเทศเช่น การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษซึ่งกระทบทั้งในเชิงบวกและลบต่อผู้คนที่เกี่ยวข้องในวงกว้างนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องสร้างการแลกเปลี่ยนข้อมูลที่หลากหลายและเข้าถึงได้ง่ายจากสาธารณะเพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับผู้คนรวมถึงผู้มีอำนาจในการตัดสินใจต่าง ๆ ซึ่งประเด็นดังกล่าวได้ถูกสะท้อนอย่างมากมายจากเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ

ตารางที่ 2 งานวิจัยและการศึกษาความเป็นไปได้เชิงพื้นที่ของเขตเศรษฐกิจพิเศษ ในประเทศไทย

ชื่อ	ผู้วิจัย	ปี	พื้นที่ศึกษา
การศึกษาความเหมาะสมและแผนแม่บทเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดเชียงราย	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.)	2542	จังหวัดเชียงราย
แผนปฏิบัติการพัฒนาเมืองชายแดนหลัก 13 เมือง	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.)	2545	โครงการนำร่องที่เชียงแสน แม่สาย จังหวัดเชียงราย และสะเดา จังหวัดสงขลา
ความรู้ ความเข้าใจของข้าราชการ ในการตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดเชียงราย : กรณีศึกษา อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย	วัชรินทร์ สถิทรานนท์	2546	จังหวัดเชียงราย
ระบบสนับสนุนการวางแผนจัดการทรัพยากรเพื่อการพัฒนาพื้นที่ในเขตระบบเศรษฐกิจพิเศษ : สี่แยกอินโดจีนและแนวเชื่อมโยงชายแดนตะวันออก-ตกของประเทศ	ชฎา ณรงค์ฤทธิ์	2547	จังหวัดตาก สุโขทัย พิษณุโลก เพชรบูรณ์ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ และมุกดาหาร
ศักยภาพในการจัดการเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนของจังหวัดเชียงราย	นุศรา ตัณลาพุดม	2548	จังหวัดเชียงราย

ตารางที่ 2 งานวิจัยและการศึกษาความเป็นไปได้เชิงพื้นที่ของเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศไทย (ต่อ)

ชื่อ	ผู้วิจัย	ปี	พื้นที่ศึกษา
ยุทธศาสตร์การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน	สุมาลี วงษ์วิฑิต และคณะ	2550	จังหวัดเชียงราย ตาก มุกดาหาร และกาญจนบุรี
แนวคิดในการจัดรูปแบบเขตเศรษฐกิจพิเศษ: กรณีศึกษาการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย	มณฑา วีระไวทยะ	2550	ไม่ระบุ
การจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อการพัฒนาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้	ทวี ธรตระกูล และคณะ	2552	จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส
แผนงานการพยากรณ์การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของกาญจนบุรีและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเพื่อรองรับเขตเศรษฐกิจพิเศษทวาย	กัมปนาท ภักดีกุล และคณะ	2557	จังหวัดกาญจนบุรี
แนวทางและมาตรการเพื่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ บริเวณพื้นที่ชายแดนของไทย	กรกรณีย์ ชีวะตระกูลพงษ์ และคณะ	2558	จังหวัดตาก เชียงราย สงขลา และกาญจนบุรี

3. การศึกษาด้านกฎหมาย กลไกการบริหารจัดการและมาตรการสร้าง แรงจูงใจ

สำหรับการศึกษาด้านมาตรการทางกฎหมายและการสร้างแรงจูงใจพบว่า มีงานศึกษาด้านกฎหมายจำนวน 8 ฉบับ กลไกการบริหารจัดการ 1 ฉบับ และงานศึกษาด้านการสร้างแรงจูงใจ 2 ฉบับ หากพิจารณาถึงการศึกษาด้านกฎหมาย มณฑลฉีเหอไท่ (2550) ได้ริเริ่มการศึกษาโครงสร้างทางกฎหมายที่จำเป็นต่อบทบาทของ กนอ. เพื่อนำเสนอแนวคิดในการจัดรูปแบบเขตเศรษฐกิจพิเศษ: กรณีศึกษาการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ นราพจน์ ทิวถนอม (2551) เรื่อง “กฎหมายที่เกี่ยวกับโครงการรูปแบบเขตเศรษฐกิจพิเศษ กับการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศ” โดยการศึกษาทั้งสองฉบับเน้นการศึกษาโครงสร้างของกฎหมายไปกับการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม ในข้อเสนอของ มณฑลฉีเหอไท่ (2550) ได้นำเสนอไว้ว่า กนอ.เป็นรูปแบบที่เป็นรัฐวิสาหกิจทำให้เกิดความคล่องตัวในการจัดการ อีกทั้งกรอบการดำเนินการของ กนอ.ยังทำได้แต่เฉพาะกิจกรรมอุตสาหกรรมและอุตสาหกรรมส่งออก ซึ่งในการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษนั้น ไม่ได้มีแต่กิจกรรมของอุตสาหกรรมแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ เช่น การท่องเที่ยว การเกษตร การบริการ และการขนส่ง เป็นต้น

ต่อมา กรรณีย์ ชีวะตระกูลพงษ์ และคณะ (2558) ได้ทำการศึกษาเพื่อเสนอแนวทางและมาตรการเพื่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ บริเวณพื้นที่ชายแดนของไทย ซึ่งมีข้อเสนอแนะในมิติของกฎหมายที่น่าสนใจ โดยนำเสนอว่า ความเป็นไปได้ในการใช้ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ แต่อย่างไรก็ตาม ระเบียบดังกล่าวยังเป็นเพียงกรอบเชิงรูปแบบเท่านั้น ยังไม่มีรายละเอียดของวิธีการ และมีสถานะไม่เทียบเท่ารัฐธรรมนูญที่จะยกเว้นสิทธิการมีส่วนร่วมของประชาชน โดย กรรณีย์ ชีวะตระกูลพงษ์ ได้เสนอแนะให้เพิ่มสาระที่เกี่ยวข้องกับการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนลงในรายละเอียดของกฎหมายอีกด้วย

ในปี พ.ศ. 2558 อีกเช่นกันได้มีงานศึกษาของ สุทธิเทพ สิทธิยศ และคณะ (2559) ได้ทำการศึกษาด้านกลไกการบริหารจัดการของท้องถิ่นต่อพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ ในงานวิจัยเรื่อง “แนวทางการส่งเสริมความเป็นอิสระทางการคลังด้านรายได้

ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: กรณีศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ” โดยใช้สมมุติฐานของ สมชัย ฤชุพันธุ์ (2545) ว่า “ความเป็นอิสระทางด้านรายได้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) หมายถึง ความสามารถในการจัดเก็บรายได้เอง โดยไม่ต้องพึ่งพาการจัดสรรรายได้จากรัฐบาล ความเป็นอิสระทางด้านรายได้จะเป็นตัวกำหนดความเป็นอิสระทางด้านรายจ่ายและดุลการคลังหาก อปท. ไม่มีแหล่งรายได้ที่เป็นอิสระของตนเอง ก็ค่อนข้างยากที่จะมีอิสระทางด้านรายจ่ายและดุลการคลัง” โดยทำการศึกษากรณีศึกษาใน 6 อปท. คือ เทศบาลนครเกาะสมุย เทศบาลนครภูเก็ต เทศบาลเมืองหนองคาย เทศบาลตำบลเวียงเชียงแสน และองค์การบริหารส่วนจังหวัดสระแก้ว (ซึ่งมีพื้นที่เกี่ยวข้องกับเขตเศรษฐกิจพิเศษอยู่ 3 อปท.) ข้อสรุปของการศึกษายังชี้ให้เห็นประเด็นของกลไกการบริหารจัดการงบประมาณที่ไม่เอื้อให้เกิดการจัดการตนเองของท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่เมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ อีกทั้งยังมีบทสรุปที่น่าสนใจเพิ่มเติมว่า “ท้องถิ่นยังมีข้อจำกัดทางด้านรายได้ โดยให้เหตุผลว่า ฐานภาษีและประเภทของภาษีที่ท้องถิ่นสามารถจัดเก็บได้มีจำกัด ภาษีที่ท้องถิ่นใช้จัดเก็บอยู่มีอัตราที่ค่อนข้างต่ำ รัฐบาลจัดสรรรายได้ไม่สอดคล้องกับภารกิจที่เกิดขึ้นจริง การจัดสรรรายได้ของรัฐบาลได้มีความล่าช้าและไม่ตรงเวลา การจัดสรรรายได้ของรัฐบาลยังไม่เป็นไปตามสัดส่วนที่กำหนดไว้ในกฎหมาย รายได้จากภาษีที่ท้องถิ่นควรได้รับจากบริษัทเอกชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่แต่กลับไปจดทะเบียนและเสียภาษีที่ส่วนกลาง และรายได้จากภาษีและค่าธรรมเนียมรถยนต์และล้อเลื่อนที่เคยจัดสรรให้องค์การบริหารส่วนจังหวัด แต่ปัจจุบันมีการแบ่งรายได้บางส่วนให้เทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล” จากงานวิจัยดังกล่าวทำให้เห็นอย่างชัดเจนถึงปัญหาที่มีอยู่เดิมในเชิงกลไกที่ทำให้เกิดมิติของความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างระหว่างรัฐส่วนกลางกับท้องถิ่น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นอีกประเด็นความเหลื่อมล้ำหนึ่งที่ถูกละเลยอย่างมากทั้งในเวทีคณะปฏิรูปและเวทีสาธารณะต่างๆ

ส่วนการศึกษาด้านมาตรการสร้างแรงจูงใจในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษมีงานศึกษาอยู่ใน 2 ฉบับคือ งานศึกษาระดับวิทยานิพนธ์ของ สิริวิศา สิริพิชัย (2551) เรื่อง “สิทธิประโยชน์ทางภาษีเพื่อประโยชน์ในการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ” และ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (2558) เรื่อง “คู่มือการลงทุนในเขตพัฒนาเศรษฐกิจ

พิเศษ” ซึ่งทั้งสองกรณีเป็นการศึกษามาตรการสร้างแรงจูงใจที่เกี่ยวข้องกับการลงทุนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษเป็นสำคัญ ซึ่งในทางความเป็นจริงแล้วยังมีการสร้างแรงจูงใจอีกหลากหลายวิธีที่เอื้อให้กับประชาชนในพื้นที่ซึ่งเสียสิทธิในการพัฒนา เช่น การสร้างการแลกเปลี่ยนทางการพัฒนา (Transfers of Development Rights) ซึ่งสามารถใช้กับกลไกทางด้านผังเมืองเพื่อสร้างแรงจูงใจให้กับกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เสียโอกาสทางการพัฒนา เช่น พื้นที่อนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

จากการทบทวนสถานการณ์ขององค์ความรู้ด้านกฎหมาย กลไกการบริหารจัดการและมาตรการสร้างแรงจูงใจจะเห็นได้ว่า ภาพส่วนใหญ่ขององค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องเป็นไปในทิศทางหลักของการตอบสนองการลงทุนในภาพใหญ่หรือในระดับมหภาคที่ต้องการตอบสนองนักลงทุน แต่ในทางกลับกันจะเห็นได้ว่าสถานการณ์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น การสร้างแรงจูงใจในระดับชุมชนและชาวบ้าน หรือแม้แต่การศึกษาด้านกฎหมายที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำของกลุ่มคนตัวเล็กตัวน้อยหรือกลุ่มคนจนในเมืองและพื้นที่ ยังมีช่องว่างทางความรู้อยู่มาก มีเพียงงานศึกษาของฐิติเทพ สิทธิยศ และคณะ (2559) ที่เปิดเผยให้เห็นถึงความแตกต่างของกลไกบริหารจัดการระหว่างภาครัฐส่วนกลางกับท้องถิ่น ดังนั้นประเด็นดังกล่าวยังคงก่อให้เกิดความกังวลสงสัยของชุมชน ท้องถิ่น และกลุ่มคนจนเมืองที่ต้องการองค์ความรู้มาลดช่องว่างของความกังวลสาธารณะเหล่านั้น

ตารางที่ 3 สถานภาพองค์ความรู้โดยจำแนกประเด็นของการศึกษาในแต่ละรายงาน

ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง	ปี	ประเด็นของการศึกษา				
			บริบทแวดล้อมของภูมิภาคอาเซียน	ความเป็นไปได้เชิงพื้นที่	โครงสร้างทางกฎหมายและกลไก	มาตรการสร้างแรงจูงใจ	การท่องเที่ยว
ระบบสนับสนุนการวางแผนจัดการทรัพยากรเพื่อการพัฒนาพื้นที่ในเขตระบบเศรษฐกิจพิเศษ : สี่แยกอินโดจีนและแนวเชื่อมโยงชายแดนตะวันออก-ตกของประเทศ	ชฎา ณรงค์ฤทธิ์	2547		✓			
เศรษฐกิจจีน 11 มณฑลที่มีนัยสำคัญต่อไทย	วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน และคณะ	2548	✓				
เขตเศรษฐกิจพิเศษสะพาน-เซโน:โอกาสและอุปสรรคสำหรับประเทศไทย	ศุภชัย วรรณเลิศสกุล	2550	✓		✓		
ยุทธศาสตร์การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน	สุมาลี วงษ์วิทิต และคณะ	2550		✓			

ตารางที่ 3 สถานภาพองค์ความรู้โดยจำแนกประเด็นของการศึกษาในแต่ละรายงาน (ต่อ)

ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง	ปี	ประเด็นของการศึกษา				
			บริบทแวดล้อมของภูมิภาคอาเซียน	ความเป็นไปได้เชิงพื้นที่	โครงสร้างทางกฎหมายและกลไก	มาตรการสร้างแรงจูงใจ	การท่องเที่ยว
แนวคิดในการจัดรูปแบบเขตเศรษฐกิจพิเศษ: กรณีศึกษาการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย	มณฑา วีระไวทยะ	2550		✓	✓		
กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับโครงการรูปแบบเขตเศรษฐกิจพิเศษ กับการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศ	นราพจน์ ทิวถนอม	2551			✓		
สิทธิประโยชน์ทางภาษีเพื่อประโยชน์ในการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ	สิริวิชา สิทธิชัย	2551			✓	✓	
ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ	ศรินทิพย์ ประเสริฐฐานนท์	2552			✓		

ตารางที่ 3 สถานภาพองค์ความรู้โดยจำแนกประเด็นของการศึกษาในแต่ละรายงาน (ต่อ)

ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง	ปี	ประเด็นของการศึกษา				
			บริบทแวดล้อมของภูมิภาคอาเซียน	ความเป็นไปได้เชิงพื้นที่	โครงสร้างทางกฎหมายและกลไก	มาตรการสร้างแรงจูงใจ	การท่องเที่ยว
การจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อการพัฒนาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (Establishing a Special Economic Zone for Development of Three Southern Provinces of Thailand)	ทวี ธรตระกูล และคณะ	2552		✓			
แผนงานพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยวเพื่อเชื่อมโยงพื้นที่ภาคตะวันตกกับเขตเศรษฐกิจพิเศษทวาย	สุรพงษ์ จรัสโรจนกุล และคณะ	2557					✓

ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง	ปี	ประเด็นของการศึกษา				
			บริบทแวดล้อมของภูมิภาคอาเซียน	ความเป็นไปได้ในพื้นที่	โครงสร้างทางกฎหมายและกลไก	มาตรการสร้างแรงจูงใจ	การท่องเที่ยว
แผนงานการพยากรณ์ การเปลี่ยนแปลงสภาพ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่ง แวดล้อมของกาญจนบุรี และพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง เพื่อรองรับเขตเศรษฐกิจ พิเศษทวาย	กัมปนาท ภักดีกุล และคณะ	2557	✓	✓			
การสำรวจพื้นที่เขต เศรษฐกิจชายแดนหมู่เกาะ สาธารณรัฐแห่งสหภาพ เมียนมาร์ และเขต เศรษฐกิจชายแดนลุ่ม ประเทศจีน สาธารณรัฐ ประชาชนจีน	สำนักยุทธศาสตร์และ การวางแผนพัฒนา พื้นที่	2557	✓				
การสำรวจศักยภาพ พื้นที่ชายแดนและเขต เศรษฐกิจพิเศษไทย- เมียนมาร์	สำนักยุทธศาสตร์และ การวางแผนพัฒนา พื้นที่	2557	✓				

ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง	ปี	ประเด็นของการศึกษา				
			บริบทแวดล้อมของภูมิภาคอาเซียน	ความเป็นไปได้ในพื้นที่	โครงสร้างทางกฎหมายและกลไก	มาตรการสร้างแรงจูงใจ	การท่องเที่ยว
การศึกษาดูงานการบริหารจัดการเขตเศรษฐกิจพิเศษอิสกันดาร์ ประเทศมาเลเซีย และการวางผังเมืองประเทศสิงคโปร์	สำนักยุทธศาสตร์และการวางแผนพัฒนาพื้นที่	2557	✓				
คู่มือการลงทุนในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ	สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน	2558			✓	✓	
แนวทางและมาตรการเพื่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ บริเวณพื้นที่ชายแดนของไทย	กรกรัณย์ สีวะระตระกูลพงษ์ และคณะ	2558		✓	✓		
การจัดการธุรกิจอุตสาหกรรมบริการจากการพัฒนาพื้นที่ในเขตชายแดน จังหวัดเชียงราย : ที่พัก ร้านอาหาร	ปิยธิดา เพียรรุประสิทธิ์	2558					✓

ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง	ปี	ประเด็นของการศึกษา				
			บริบทแวดล้อมของภูมิภาคอาเซียน	ความเป็นไปได้เชิงพื้นที่	โครงสร้างทางกฎหมายและกลไก	มาตรการสร้างแรงจูงใจ	การท่องเที่ยว
แนวทางการส่งเสริม ความเป็นอิสระทางการ คลังด้านรายได้ของ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: กรณีศึกษาองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นที่ ตั้งอยู่ในพื้นที่เศรษฐกิจ พิเศษ	ฐิติเทพ สิทธิยศ และคณะ	2559			✓		
รวมทั้งสิ้น			6	6	8	2	2

4. การศึกษาผลกระทบของเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ

การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบของพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษเป็นอีก
เนื้อหาหนึ่งที่ทำให้ประเด็นของปัญหานำไปสู่สาเหตุของการสร้างความเหลื่อมล้ำใหม่
ในกลุ่มคนจนเมือง จากรายงานการศึกษาใน 7 ฉบับที่มีการศึกษาด้านผลกระทบ
จากการพัฒนาเมืองในรูปแบบดังกล่าว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548-2555 พบว่า การศึกษา
ในส่วนใหญ่ให้ความสำคัญต่อประเด็นผลกระทบทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติ
ของการจัดการแรงงาน เนื่องจากว่าพื้นที่เมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษเป็นพื้นที่เมืองชายแดน
เดิมซึ่งมีปัญหาของการย้ายถิ่นฐานของแรงงานอยู่แต่เดิมแล้ว ในงานวิทยานิพนธ์
ของ อติตยา ดวงอำไพ (2555) ได้วิเคราะห์ปัญหาแรงงานข้ามชาติที่ อำเภอแม่สอด

จังหวัดตาก พบว่า การตั้งโรงงานอุตสาหกรรมชายแดนทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของแรงงานเข้ามาในประเทศไทยและเป็นพื้นที่ต้นทางในการลักลอบเข้าสู่พื้นที่อื่นๆ ของประเทศซึ่งยากแก่การควบคุม ในข้อเสนอของ อติทยา ดวงอำไพ เป็นข้อเสนอเชิงประนีประนอมโดยการส่งเสริมให้เกิดพื้นที่สร้างงานในประเทศเพื่อนบ้านเพื่อลดปัญหาดังกล่าว ซึ่งในทัศนะของผู้วิจัยคิดว่าสาเหตุของการย้ายถิ่นฐานอาจไม่ได้มีมิติเดียวทางเหตุผลทางเศรษฐกิจซึ่งข้อเสนอดังกล่าวอาจขาดน้ำหนักในการแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อนด้านแรงงานได้

สำหรับงานศึกษาที่ถูกให้ความสำคัญมาก ๆ อีกชุดคือ การศึกษาผลกระทบทางทรัพยากรทางการเมือง โดยเฉพาะมิติทางกฎหมาย โดยบทความที่เป็นการตั้งคำถามสาธารณะที่สำคัญของ มิติ ยาประสิทธิ์ (2549) ได้ตั้งคำถามหลายประเด็นเกี่ยวกับกฎหมายที่ใช้กับพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยการตั้งประเด็นคำถามเป็นรายมาตราทั้งในมิติของอำนาจการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการที่ดินและทรัพยากรสาธารณะ การกระจายสิทธิทางการเมืองการลดหย่อน หรือการได้รับสิทธิของการสร้างมาตรการสร้างแรงจูงใจ เป็นต้น แม้ว่างานศึกษาของ มิติ ยาประสิทธิ์ จะเป็นเพียงบทความเพื่อตั้งคำถามสาธารณะและไม่ได้เสนอทางออกของปัญหา แต่ก็เป็นการนำเสนอประเด็นที่น่าสนใจและควรแก่การสร้างงานศึกษาเพื่อหาคำตอบให้กับพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษต่อไป

สำหรับงานศึกษาด้านทรัพยากรทางธรรมชาติในเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษพบว่า มีงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง 2 ฉบับ โดยฉบับแรกเป็นการศึกษาผลกระทบในหลากหลายทางชีวภาพจากการแผนพัฒนาโครงการพัฒนาระเบียงตะวันออก-ตะวันตก (สมเกียรติ ปิยะธีรวิจิตรวาทกุล และคณะ 2548) ซึ่งจัดเป็นงานศึกษาในมิติของสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ ในขณะที่งานศึกษาอีกงานเป็นการศึกษาระดับวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบทางด้านที่ดิน

(ศิริเพ็ญ แตบปรเมศามัย 2549) ในมิติที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย ในข้อสรุปของการศึกษาได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นตามร่างพระราชบัญญัติเขตเศรษฐกิจพิเศษที่อาจก่อให้เกิดปัญหาของชุมชน เช่น คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต อันเกิดมาจากกิจกรรมทางอุตสาหกรรมในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ

ในรายงานฉบับดังกล่าวยังได้ยกตัวอย่างของข้อบัญญัติในมาตราที่ 59 ซึ่งมีเนื้อหาว่า “ภายในเขตเศรษฐกิจพิเศษ ผู้ใดจะเข้าประกอบกิจการหรือที่อยู่อาศัยหรือใช้ประโยชน์อื่นในที่ดินของเขตเศรษฐกิจพิเศษ ผู้นั้นต้องได้รับอนุญาตและต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่เขตเศรษฐกิจพิเศษกำหนด” ซึ่งเนื้อหาดังกล่าว ศิริเพ็ญ แต้ปรเมศามัย ได้กล่าวไว้ว่าอาจขัดต่อสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. 2540 ซึ่งบัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการเดินทางและเสรีภาพในการเลือกถิ่นที่อยู่อาศัยภายในราชอาณาจักร” อย่างไรก็ตามในงานศึกษาดังกล่าวอาจนำมาใช้อ้างถึงในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปของประเทศไทยในปัจจุบันได้ไม่มากนักเนื่องจากบริบทของการศึกษาด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการที่ดินในปี พ.ศ. 2549 มีบริบททางสังคม การเมืองหรือแม้แต่กลไกทางกฎหมายที่แตกต่างกันอย่างมากกับสภาพการณ์ปัจจุบัน

ทางด้านมิติด้านเศรษฐกิจที่ได้รับผลกระทบจากเขตเศรษฐกิจพิเศษดูเหมือนจะมีการศึกษาดังกล่าวไม่มากนัก โดยมีเพียงงานศึกษาเพียงหนึ่งงานที่กล่าวถึงมิติดังกล่าวคือ ผลกระทบของนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษที่มีต่ออำเภอแม่สายจังหวัดเชียงราย ของ วีรศักดิ์ ญาวิระ (2548) ซึ่งผลสรุปของการศึกษาได้จำแนกผลกระทบออกเป็น 6 ด้านโดยผลกระทบที่มีในด้านที่น้อยคือ ผลกระทบนโยบายกับการค้าและผลกระทบต่อการท่องเที่ยว ส่วนผลกระทบที่อยู่ในระดับที่มากคือ ด้านการลงทุนด้านการเมืองและการบริหาร ด้านสังคมและวัฒนธรรม

จากการทบทวนสถานการณ์องค์ความรู้ที่เปิดเผยให้เห็นถึงผลกระทบของการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำต่อกลุ่มคนจนเมืองและคนตัวเล็กตัวน้อยในพื้นที่พบว่า มีการศึกษาในมิติของผลกระทบน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับกำหนดยุทธศาสตร์ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงประเทศในภาพใหญ่ ทำให้เกิดประเด็นสาธารณะอย่างมากระหว่างประชาชนที่อยู่ในพื้นที่และการดำเนินการของหน่วยงานภาครัฐที่ขับเคลื่อน จากการแลกเปลี่ยนในเวทีสาธารณะในหลายพื้นที่พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีแนวคิดเห็นสอดคล้องกับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ แต่กลับพบว่าความกังวลใจต่อข้อมูลที่จะได้รับผลกระทบอาจไม่มีข้อมูลมากพอที่จะตัดสินใจและสร้างการยอมรับต่อการดำเนินนโยบายดังกล่าว ดังนั้นประเด็นของการสร้าง

องค์ความรู้และแลกเปลี่ยนชุดความรู้ที่สำคัญในแง่ของผลกระทบจากเขตเศรษฐกิจพิเศษจึงเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ยังต้องการความรู้มาเติมเต็มให้กับผู้คนที่เกี่ยวข้อง

ตารางที่ 4 สถานการณ์การศึกษาด้านผลกระทบจากการพัฒนาเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ

ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง	ปี	ประเด็นของการศึกษา			
			ทรัพยากรธรรมชาติ	ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ	ทรัพยากรทางสังคม	ทรัพยากรทางการเมือง
ผลกระทบของนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษที่มีต่ออำเภอแม่สายจังหวัดเชียงราย	วิรัชศักดิ์ ญาวีระ	2548		✓	✓	
โครงการวิจัยผลกระทบทางสังคมของระเบียบตะวันออก-ตะวันตก (ผลกระทบทางสังคมของการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงแห่งที่ 2) ระยะที่หนึ่ง	สุภางค์ จันทวานิช และคณะ	2548			✓	
โครงการศึกษาสิ่งแวดล้อมทางด้านกายภาพและชีวภาพของโครงการพัฒนาระเบียงตะวันออก-ตะวันตก	สมเกียรติ ปิยะธีรธิตติ วรากุล และคณะ	2548	✓			

ตารางที่ 4 สถานการณ์การศึกษาด้านผลกระทบจากการพัฒนาเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ
(ต่อ)

ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง	ปี	ประเด็นของการศึกษา			
			ทรัพยากรธรรมชาติ	ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ	ทรัพยากรทางสังคม	ทรัพยากรทางการเมือง
เขตเศรษฐกิจพิเศษ : เขตอภิสวัสดิ์พิเศษ	มิตติ ยาประสิทธิ์	2549				✓
ปัญหาทางกฎหมาย ที่เกี่ยวกับที่ดินของเขต เศรษฐกิจพิเศษ	ศิริเพ็ญ แต่ปรเมศามัย	2549	✓			✓
ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ	ศรินทิพย์ ประเสริฐฐานนท์	2552				✓
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ต่อการจัดการแรงงาน ข้ามชาติในเขตเศรษฐกิจ พิเศษ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก	อติตยา ดวงอำไพ	2555			✓	
รวมทั้งสิ้น			2	1	3	3

สรุปผลการศึกษาและอภิปรายผล

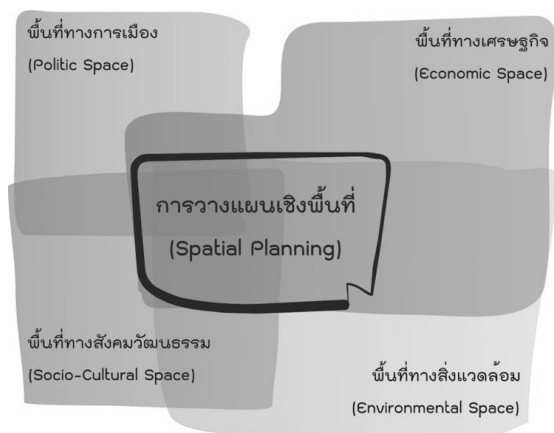
1. กรอบแนวคิด สมมุติฐาน และการพัฒนาจิตยัยวิจัยด้านความเหลื่อมล้ำในเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ

จากการทบทวนกรอบการวิเคราะห์ด้านความเหลื่อมล้ำคนจนเมืองในบทความฉบับนี้ได้นำกรอบคิดวิเคราะห์ของคณะกรรมการปฏิรูปแห่งชาติที่จำแนกความเหลื่อมล้ำผ่านฐานทรัพยากร 4 แบบคือ ทรัพยากรการเมือง ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งมีมิติของความเหลื่อมล้ำคนจนเมืองก็มักเกิดขึ้นจากฐานทรัพยากรเหล่านั้น อีกทั้งในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับมิติของการพัฒนาเมืองยังพบอีกว่า กลไกหรือการกดทับเชิงโครงสร้างที่ก่อให้เกิดมิติของความเหลื่อมล้ำต่อคนจนเมืองนั้น มักไม่ได้เป็นผลโดยตรงจากการดำเนินการหรือจากนโยบาย แต่เป็นผลโดยอ้อมที่เกิดจากการพัฒนาหรือแย่งชิงกันผ่านการวางแผนและการจัดการเชิงพื้นที่ (Spatial Planning and Management) ดังจะเห็นได้จากนโยบายการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษนั้น เราอาจจะไม่พบเจอการกีดกันหรือกดทับไปที่กลุ่มคนจนเมืองโดยตรง แต่มิติของความเหลื่อมล้ำมักไปปรากฏในมิติของการจัดการทรัพยากรและพื้นที่ รวมไปถึงการสร้างแรงจูงใจเชิงบวกให้กับพื้นที่ต่อกลุ่มนักลงทุน ในขณะที่กลุ่มคนจนเมืองกลับดูไม่ได้รับผลเชิงบวกจากพื้นที่การพัฒนา สำหรับต้นทุนของกลุ่มคนจนเมืองที่มีน้อยกว่ากลุ่มนักลงทุนอยู่แล้วนั้นทำให้การไม่เปิดโอกาสทางโครงสร้างหรือมาตรการสนับสนุนที่ชัดเจนและเต็มรูปแบบก็สามารถก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำได้เช่นกัน

เมื่อวิเคราะห์กลไกของความเหลื่อมล้ำในพื้นที่เมืองจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นผ่านมิติด้านพื้นที่ทั้งสิ้น เช่น ความเหลื่อมล้ำในการจัดการที่ดินและทรัพยากรท้องถิ่นในมิติของการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ ความเหลื่อมล้ำด้านกลไกการจัดเก็บภาษีระหว่างหน่วยงานส่วนกลางและท้องถิ่น หรือความเหลื่อมล้ำผ่านการสร้างข้อเสนอที่สนับสนุนการผลิตในบางรูปแบบที่ใช้เทคโนโลยี ในขณะที่การผลิตแบบพื้นบ้านกลับถูกเพิกเฉย เป็นต้น สำหรับในการวิจัยฉบับนี้ผู้เขียนได้อ้างอิงกรอบคิดของคณะกรรมการปฏิรูปแห่งชาติที่กล่าวไปแล้วในย่อหน้าที่แล้ว ดังนั้นสมมุติฐานของความเหลื่อมล้ำผ่านการจัดการเชิงพื้นที่จึงถูกจำแนกออกได้เป็น 4 รูปแบบคือ พื้นที่

ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ที่สอดคล้องไปกับแนวคิดของ คปร.

สำหรับการทบทวนสถานการณ์ในประเด็นความเหลื่อมล้ำที่ปรากฏในเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษนั้น ผู้ศึกษาได้ใช้การสรุปประเด็นสาระณะจากเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น เวทีสภาผู้ชม ผู้ฟัง ของสื่อสาธารณะไทยพีบีเอส เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนทำงานและชุมชนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มคนจนเมืองภายใต้โครงการบ้านมั่นคงซึ่งเป็นหนึ่งในเครือข่ายของคนจนเมือง รวมไปถึงเวทีสาธารณะต่างๆของแต่ละพื้นที่กับประเด็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ ซึ่งสามารถจำแนกออกไปตามการกดทับเชิงพื้นที่ได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 4 กรอบแนวคิดและสมมุติฐานด้านความเหลื่อมล้ำในเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ

2. สรุปกระบวนการทัศน์การพัฒนาเขตเศรษฐกิจในประเทศไทย

จากการทบทวนแนวคิดและกระบวนการทัศน์การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทยจากแนวคิดในระดับโลกลงมาสู่การพัฒนาในระดับอนุภาคกลุ่มน้ำโขงและอาเซียน สามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดการพัฒนาเขตเศรษฐกิจของประเทศไทยซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวคิดการพัฒนาใน 4 แนวคิดคือ

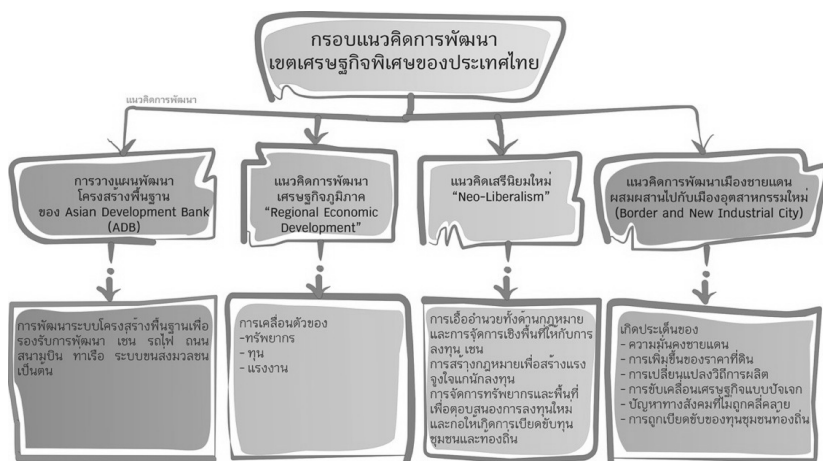
1. การวางแผนพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานของธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย การขับเคลื่อนการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษภายใต้การสนับสนุนของธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 จากการให้การสนับสนุนทั้งงบประมาณและเงินให้เปล่าจำนวน 36 โครงการเพื่อศึกษา ค้นหาแนวทางทั้งเชิงกลไก กฎหมาย ความเป็นไปได้เชิงพื้นที่ ตลอดจนแผนสนับสนุน การจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยมุ่งเป้าหมายที่ประเทศในกลุ่ม GMS ที่เน้นการเชื่อมโยงไปสู่การค้ากับประเทศจีนเป็นสำคัญ สำหรับการสนับสนุนการศึกษาในประเทศไทย ADB จะให้น้ำหนักในการศึกษาในพื้นที่จังหวัดเชียงราย มุกดาหาร และตาก เป็นสำคัญ และหากพิจารณาในภาพของระบบคมนาคม ADB ได้ให้ความสนใจในการศึกษาตามแนวระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก-ตะวันออกเป็นสำคัญเมื่อพิจารณาจากจำนวนโครงการที่สนับสนุนจำนวน 17 โครงการ หรือคิดเป็นร้อยละ 47.22 ของโครงการทั้งหมดของ ADB

2. แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจแบบภูมิภาค แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจแบบภูมิภาคในตลาดโลกได้เกิดขึ้นมากกว่าสามทศวรรษมาแล้ว อันเนื่องมาจากขยายตัวของการค้าในระดับนานาชาติและการเคลื่อนย้ายของทุนข้ามประเทศ กระแสโลกาภิวัตน์ได้เปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์ด้านอุตสาหกรรมจากการผลิตแบบจำนวนมากๆ ไปสู่ระบบการผลิตที่มีความยืดหยุ่นและมีประสิทธิภาพมากขึ้นซึ่งเป็นวิธีการที่สามารถตอบสนองแรงกดดันจากการแข่งขันที่เพิ่มมากขึ้นในตลาดโลก เป็นผลให้แนวคิดแบบการผลิตแบบมาตรฐาน (Standardised production) มีแนวโน้มที่จะลดน้อยลงและเปลี่ยนไปสู่ระบบความยืดหยุ่นที่ตอบสนองการเปลี่ยนแปลงด้านความต้องการที่รวดเร็วที่มากขึ้น (Andrea Ascani และคณะ 2012) กลไกการปรับตัวเหล่านี้เองทำให้เกิดรูปแบบของความร่วมมือทางการค้าระหว่างประเทศรวมไปถึงบริหารร่วมทุนระหว่างประเทศได้เกิดขึ้นอย่างมากในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงนี้เองทำให้ความอ่อนแอแรงลงของเส้นเขตแดนประเทศและก้าวไปสู่สถาบันการจัดการที่เอื้ออำนวยให้เกิดการไหลของสินค้าและทุนข้ามประเทศมากขึ้น

3. แนวคิดเสรีนิยมใหม่ แนวคิดเสรีนิยมใหม่เกิดขึ้นมากกว่า 20 กว่าปีแล้วซึ่งมีนักวิชาการในหลายส่วนกล่าวไว้ว่า ในปัจจุบันเรากำลังอยู่ในยุคเสรีนิยมใหม่ (Dag Einar Thorsen และ Amund Lie 2009) การขับเคลื่อนแนวคิดเสรีนิยมใหม่

ได้สร้างการกระจายของทรัพยากรทุนนิยมและบริโภคนิยมเป็นตัวขับเคลื่อนหลักโดยทำลายระบบรัฐสวัสดิการลงอย่างสิ้นเชิง (Chomsky 1999; Touraine 2001; Saad-Filho; Alfredo และ Deborah Johnston 2005) แนวความคิดเสรีนิยมใหม่เป็นรากของความคิดที่ต่อยอดมาจากแนวคิดทุนเสรีนิยม(Dag Einar Thorsen และ Amund Lie 2009) ในความเป็นจริงแล้วพบว่า แนวคิดเสรีนิยมใหม่ยังเป็นแนวคิดที่ยังไม่มีใครสามารถอธิบายได้อย่างเป็นระบบ แนวคิดเสรีนิยมใหม่ในศาสตร์ของ “วรรณกรรมเชิงวิพากษ์” ได้อธิบายกลับไปหาฐานคิดที่เป็นพื้นฐานของความคิดเสรีนิยมในรูปแบบของ “เสรีนิยมทางเศรษฐกิจ (Economic Liberalism)” โดยพื้นฐานแล้ว เสรีนิยมทางเศรษฐกิจเชื่อว่ารัฐบาลไม่ควรเข้าไปแทรกแซงในระบบเศรษฐกิจ และควรทำหน้าที่เอื้ออำนวยให้เกิดการขับเคลื่อนของภาคเอกชนและเกิดรูปแบบของตลาดที่สร้างขึ้นกำหนดตกลงระหว่างกันเองอย่างเป็นอิสระ

4. แนวคิดการพัฒนาเมืองชายแดนผสมผสานไปกับเมืองอุตสาหกรรมใหม่ พื้นฐานความคิดในการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทยทั้งจากการศึกษาของธนาคารพัฒนาแห่งเอเชียหรืองานศึกษาของคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่า เป้าหมายหลักเชิงพื้นที่ที่มีความเป็นไปได้สูงว่าจะใช้เมืองหรือพื้นที่ซึ่งได้เปรียบจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานโดยเฉพาะระบบคมนาคม เช่น รถไฟฟ้าความเร็ว และถนน ประกอบกับการใช้พื้นที่การค้าชายแดนซึ่งมีความได้เปรียบด้านการค้าเป็นทุนเดิมและเป็นการลดต้นทุนของการเดินทางออกสู่ประเทศเพื่อนบ้าน ดังนั้นแล้วเราจะเห็นได้ว่าการประกาศนโยบายเชิงพื้นที่ของรัฐบาลในการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทยเป็นพื้นที่ประชิดติดชายแดนในทั้งหมดทั้งระยะที่ 1 และ 2 คือ มุกดาหาร ตาก สระแก้ว ตราด สงขลา เชียงราย หนองคาย มุกดาหาร กาญจนบุรี และนราธิวาส

สักรินทร์ แสงู, 2559

ภาพที่ 5 กรอบแนวคิดการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทย

3. ข้อเสนอแนะการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยและบทความ

บทความฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยชุดความเหลื่อมล้ำและคนจนเมือง ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ทั้งนี้โครงการดังกล่าวเป็นโครงการต่อเนื่องไปสู่การพัฒนาชุดโครงการการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจากฐานต้นทุนของกลุ่มคนจนเมืองในเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ ในปี พ.ศ. 2560-2562 ดังนั้นการนำผลสรุปที่ได้จากบทความฉบับนี้ได้นำไปสู่การสร้างกรอบการวิจัยเพื่อการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่เขตเศรษฐกิจต่อไป นอกเหนือไปจากนี้บทความยังมีข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์จากเนื้อหาการวิจัยฉบับนี้คือ

1. ประเด็นการนิยามความหมายของความเหลื่อมล้ำกับกลุ่มคนจนเมือง เนื่องจากในกระบวนการของศึกษาในครั้งนี้ได้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนในหลายครั้งซึ่งเกิดประเด็นคำถามสำคัญในการนิยามความหมายของความเหลื่อมล้ำกับกลุ่มคนจนเมือง ทั้งนี้ในกรอบของการวิจัยและบทความฉบับนี้ได้เลือกการนิยามความหมายคนจนเมืองผ่านมิติความเหลื่อมล้ำผ่านฐานทรัพยากร 4 แบบคือ ทรัพยากรการเมือง ทรัพยากร

ทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรทางสังคมวัฒนธรรม อันเนื่องมาจากการเลือกบริบทของปัญหาและการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับประเด็น การพัฒนาพื้นที่เมืองเศรษฐกิจพิเศษ แต่ในความเป็นจริงแล้วการอธิบายความเหลื่อมล้ำเป็นภาพเคลื่อนไหวที่เกิดแบบมีพลวัตและไม่ใช่วิธีหนึ่งที่จะสามารถอธิบายได้ ให้เข้าใจได้โดยง่าย อันเนื่องมาจากการอธิบายความเหลื่อมล้ำเป็นมิติที่เป็นการอธิบาย เชิงสัมพันธ์ เมื่อเราอธิบายปรากฏการณ์หนึ่งมันก็จะย้อนไปสู่ความเหลื่อมล้ำรูปแบบ อื่น ๆ ดังนั้นการใช้ภาพหนึ่งเพื่ออธิบายความเหลื่อมล้ำจึงมีความจำเป็นในการสร้างความ เข้าใจแต่ละปรากฏการณ์นั้น ๆ ทั้งนี้ข้อเสนอแนะของบทความฉบับนี้ในการนำ ข้อสรุปของการวิจัยไปใช้ประโยชน์ จำเป็นต้องมีการศึกษาบริบทและปรากฏการณ์ ของความเหลื่อมล้ำนั้น ๆ และจับให้เป็นภาพหนึ่งเพื่อพัฒนาโจทย์และการแก้ไขปัญหา เฉพาะแต่ปรากฏการณ์ไป

2. ประเด็นการพัฒนาโจทย์เพื่อการลดความเหลื่อมล้ำคนจนเมือง

เป็นอีกประเด็นที่สำคัญของวัตถุประสงค์ของบทความนี้ คือ การพัฒนาโจทย์วิจัยใหม่ เพื่อลดความเหลื่อมล้ำมากกว่าที่จะวิจัยเพื่อเห็นสาเหตุของปัญหา ทั้งนี้ในบทความ ฉบับนี้การเลือกการลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำผ่านฐานทรัพยากร 4 แบบคือ ทรัพยากร การเมือง ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทรัพยากร ทางสังคมวัฒนธรรม โดยพบว่าในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษต้นทุนของคนจนเมือง มักอยู่บนฐานด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรทางสังคม วัฒนธรรมเป็นสำคัญ ซึ่งหากการพัฒนาเชิงพื้นที่ที่พัฒนาจากรากฐานดังกล่าวอาจเป็น โอกาสหนึ่งในการเปิดการพัฒนาร่วมกันที่มาจากกลุ่มคนจนเมือง หรืออาจกล่าวได้ว่า พื้นที่พิเศษอาจไม่ใช่เพียงแต่พื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ แต่อาจหมายรวมถึง “พื้นที่ เขตเกษตรกรรมพิเศษ” “พื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษ” หรือ “พื้นที่ทรัพยากรพิเศษ” ก็อาจเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ควรพัฒนาโจทย์ของการศึกษาและพัฒนาต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความฉบับนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ภายใต้ชุดโครงการวิจัยความเหลื่อมล้ำและคนจนเมืองงบประมาณประจำปี 2559

เอกสารอ้างอิง

- กรมกฤษฎีกา ชีวะตระกูลพงษ์ และคณะ (2558). แนวทางและมาตรการเพื่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษบริเวณพื้นที่แนวชายแดนของไทย. สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา (องค์การมหาชน).
- กัมปนาท ภักดีกุล และคณะ (2557). แผนงานการพยากรณ์การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของกาญจนบุรีและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเพื่อรองรับเขตเศรษฐกิจพิเศษทวาย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย: กรุงเทพมหานคร กรมการปกครอง (คปร.) (2554). แนวทางการปฏิรูปประเทศไทย: ข้อเสนอต่อพรรคการเมืองและผู้มีสิทธิเลือกตั้ง. กรุงเทพฯ: สำนักงานปฏิรูป.
- ขญา ณรงค์ฤทธิ์ (2547). ระบบสนับสนุนการวางแผนจัดการทรัพยากรเพื่อการพัฒนาพื้นที่ในเขตระบบเศรษฐกิจพิเศษ : สี่แยกอินโดจีนและแนวเชื่อมโยงชายแดนตะวันออก-ตกของประเทศ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ฐิติเทพ สิทธิยศ และคณะ (2559). แนวทางการส่งเสริมความเป็นอิสระทางการคลังด้านรายได้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: กรณีศึกษาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: บริษัท เอ็ดดิสันเพรส โปรดักส์ จำกัด.
- ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง (2551). เมืองในสังคมไทย: กำเนิด พัฒนาการ และแนวโน้ม (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ทวี ธนตระกูล และคณะ (2552). การจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อการพัฒนาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. สงขลา, มูลนิธิอาเซียน.
- นราพจน์ ทิวถนอม (2551). กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับโครงการรูปแบบเขตเศรษฐกิจพิเศษกับการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศ. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการยุติธรรม.

- นุศรา ตันลาพุดม (2548). *ศักยภาพในการจัดการเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนของ จังหวัดเชียงราย*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ประเวศ วะสี (2553). *ปฏิรูปประเทศไทย รายการเรื่องที่ควรปฏิรูป*. กรุงเทพฯ, บริษัท ที่คิว พี จำกัด.,
- ประเวศ วะสี (2541). *ชุมชนเข้มแข็ง ทุนของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน เพื่อสังคม และธนาคารออมสิน
- ปิยธิดา เพียรรุประสิทธิ์ และคณะ (2558). *การจัดการอุตสาหกรรมบริการ จากการพัฒนาพื้นที่ในเขตชายแดน จังหวัดเชียงราย: ที่พัก ร้านอาหาร*. กรุงเทพฯ: สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- มณฑา วีระไวทยะ (2550). *แนวความคิดในการจัดรูปแบบเขตเศรษฐกิจพิเศษ: ศึกษากรณีการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร.
- มิตี ยาประสิทธิ์ (2549). *เขตเศรษฐกิจพิเศษ : เขตอภิสีทธิพิเศษ*. Mekong Salween, เชียงราย.
- วัชรินทร์ สติวานนท์. (2546). *ความรู้ความเข้าใจของข้าราชการ ในการตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนจังหวัดเชียงราย : กรณีศึกษา อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย*. กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคนิ และคณะ (2548). *เศรษฐกิจ 11 มณฑลที่มีนัยสำคัญต่อไทย*. กรุงเทพฯ, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.),.
- วัฒนา สุกัณศีล. (2560). *การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนของประเทศไทย: สถานการณ์ ความเป็นไปได้ และข้อจำกัด*. วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา, 36(1): มกราคม - มิถุนายน 2560
- วาทีณี แก้วทับทิม (2554). *ผลกระทบจากการจ้างแรงงานข้ามชาติของไทยภายใต้ ยุคพหุวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- วิจิตร ระวังวงศ์, วิไลวัจน์ กฤษณะภูติ และ; ประดิษฐ์ ศิลาบุตร (2542). *สถานการณ์คนจน และการจัดการแก้ปัญหาคนจนในภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- วีระศักดิ์ ญาวิระ (2548). ผลกระทบของนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษที่มีต่ออำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย. สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. กรุงเทพฯ: รัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศรินทร์ทิพย์ ประเสริฐฐานนท์ (2552). ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ศิริเพ็ญ แตบประเมศมัย (2549). ปัญหาทางกฎหมายที่เกี่ยวกับที่ดินของเขตเศรษฐกิจพิเศษ. หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศุภชัย วรณเลิศสกุล (2550). เขตเศรษฐกิจพิเศษสะพาน-เซโน : โอกาสและอุปสรรคสำหรับประเทศไทย. มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (2558). คู่มือโครงการบ้านมั่นคง. กรุงเทพฯ, สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน),.
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม (2556). ปฏิรูปโครงสร้างอำนาจเพิ่มพลังพลเมือง. นครปฐม, สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล,.
- สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. (กุมภาพันธ์ 2548). รู้ทันร่างกฎหมายเขตเศรษฐกิจพิเศษ. สืบค้น 25 สิงหาคม 2557 จาก <http://www.sea-cr.com/Data%20for%20website/E2%20tsunami%20sec/Tsunami2.pdf>
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ. (2554). องค์ความรู้และประเด็นการวิจัย เพื่อการพัฒนาด้านโลจิสติกส์และโซ่อุปทานไทยระดับมหภาคสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน : พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ: กรุงเทพฯ
- สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา. (2557). รายงานสรุปเชิงนโยบายโครงการวิจัยเรื่อง “แนวทางและมาตรการเพื่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษบริเวณพื้นที่แนวชายแดนของไทย”. กรุงเทพฯ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.). (2542). การศึกษาความเหมาะสมและแผนแม่บทเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดเชียงราย. กรุงเทพฯ: สศช.

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.). (2545). *แผนปฏิบัติการพัฒนาเมืองชายแดนหลัก 13 เมือง*. กรุงเทพฯ: สศช.
- สำนักยุทธศาสตร์และการวางแผนพัฒนาพื้นที่. (2557) *รายงานการศึกษาดูงานการบริหารจัดการเขตเศรษฐกิจพิเศษอิสกันดาร์ ประเทศมาเลเซีย และการวางผังเมืองประเทศสิงคโปร์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักยุทธศาสตร์และการวางแผนพัฒนาพื้นที่. (2557) *การสำรวจศักยภาพพื้นที่ชายแดนและเขตเศรษฐกิจพิเศษไทย-เมียนมาร์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักยุทธศาสตร์และการวางแผนพัฒนาพื้นที่. (2557) *การสำรวจพื้นที่เขตเศรษฐกิจชายแดนหมู่สาม สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์และเขตเศรษฐกิจชายแดนคู่ยี่สิบประเทศจีน สาธารณรัฐประชาชนจีน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สมเกียรติ ปิยะธีรวิตรกุล และคณะ. (2548) *การศึกษาสิ่งแวดล้อมทางด้านกายภาพและชีวภาพของโครงการพัฒนาระเบียงตะวันออก-ตะวันตก*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมชัย ฤทธิพันธ์ (2545). *รายได้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: มีปัญหาอะไร แก้อย่างไร*. กรุงเทพฯ: เอส แอล พลัปปลิเคชั่น.
- สักรินทร์ ชาญ (2553). *แนวคิดการวางแผนเชิงปฏิสัมพันธ์สำหรับการพัฒนาชุมชนกรณีศึกษา: ชุมชนคนจนเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทย*. สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม กรุงเทพมหานคร, สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. *การวางแผนภาคและเมืองดุริฎิบัณฑิต (การวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม)*.
- สักรินทร์ ชาญ (2544). *การศึกษาวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมฝั่งคู่ม่น้ำชี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- สุภาวงศ์ จันทวานิช และคณะ (2548). ผลกระทบทางสังคมของระเบียบตะวันออก-ตะวันตก (ผลกระทบทางสังคมของการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงแห่งที่ 2) ระยะที่หนึ่ง. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2558). ข้อเสนอการปฏิรูปประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (2558). คู่มือการลงทุนในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน
- สิริวิชา สิทธิชัย (2551). สิทธิประโยชน์ทางภาษีเพื่อประโยชน์ในการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ. คณะนิติศาสตร์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หลักสูตรนิติศาสตร์มหาบัณฑิต.
- สุปรียา หวังพัชรพล และคณะ (2559). ชุดโครงการวิจัยความเหลื่อมล้ำและคนจนเมือง, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุมาลี วงษ์วิฑิต และคณะ (2550). ยุทธศาสตร์การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน. กรุงเทพฯ: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุรพงษ์ จรัสโรจนกุล และคณะ (2557). การพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยวเพื่อเชื่อมโยงพื้นที่ภาคตะวันตกกับเขตเศรษฐกิจพิเศษทวาย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อศิน รพีพัฒน์ (2541). วิวัฒนาการชุมชนแออัดและองค์กรชุมชนแออัดในเมือง. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- อติตยา ดวงอำไพ (2555). ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการจัดการแรงงานข้ามชาติในเขตเศรษฐกิจพิเศษ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก. สาขานโยบายสาธารณะ. พิษณุโลก, มหาวิทยาลัยนเรศวร. หลักสูตรปริญญาตรีรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต.

- Andrea Ascani; Crescenzi R.; and; Simona Iammarino (2012). *Regional Economic Development: A Review*, The European Community's Seventh Framework Programme.
- Bangladesh Bank (2009). Retrieved July 16, 2016, from <http://www.bangladesh-bank.org>.
- Chomsky, N. (1999). *Profit over People – Neoliberalism and Global Order*. New York, Seven Stories Press.
- Dag Einar Thorsen and Amund Lie (2009). *What is Neoliberalism? Working paper*
- Thomas F. and G. Akinci (Ed.) (2011). *Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions*. Washington DC, The World Bank.
- Touraine, A. (2001). *Beyond Neoliberalism*. Cambridge, Polity.
- United Nations Industrial Development Organisation (2015). *Economic Zones in The ASEAN*. Hanoi: Viet Nam, UNIDO VIET NAM.
- World Economic Forum. (2015). *The Global Competitiveness Report 2014-2015: Full Data Edition*. World Economic Forum: Geneva